

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Efterretninger

angaaende

B y e n N i b e ,

udgivne
som Indbydelseskrift til den offentlige
Examen i Nibe-Cathedralskole
1 8 3 6.

Femte Samling.

af

Peter Adler,
Adjunkt.

Tryft i Nibe hos Chr. sal. Gyphoff.

Bidrag til Nibes Historie
under Krigen med Sverrig
i 1643—45.

I.

So Gange blev Danmark under Esbet af Trebives
aarskrigen hjemmøgt af dens Nædster, og begge Gans-
ge fik vor lille By sin rigelige Del af dem. Den
sidste Gang led den ikke allene under de Undertrykkel-
ser og Udsuelser, som ere uundgaaelige Folger af en
fjendlig Besættelse, men blev endogsaa selv to Gange
Skuepladsen for blodige Oprin og maatte altsaa
prøve de Voldsomheder, der som øftest begaaes af
den af Kampens Hede ophidsede Kriger, han være sig
Fjende eller Ven.

Ligesom nærværende Forfatter i Programmet for
1834 havde samlet Alt, hvad han i Byens Arkiv fun-
de overkomme, der paa nogen Maade kunde bidrage
til at oplyse Ribes Skæbne under de kejserlige Trop-
pers Indfald i Aarene 1627—29, sammenstille og
ordne det til et, vistnok meget usfuldkomment, Afrids af
denne ene Byes Vilkaar i dette Tidsrum, som et Bi-
drag til det hele Lands Historie i samme; saaledes
har han i disse Blade sagt at forbinde til et nogen-

lunde Helt alle de Esterretninger og Bemærkninger om Ribes Skæbne under de Svenskes forskjellige Indfald i Aarene 1644—45, hvilke findes adsprede i de Tingbøger og andre Dokumenter fra den Tid, som endnu opbevares i Raadstu-Arkivet. Kun maa jeg beklage, at dette denne Gang har været endnu sparsommere paa Materialier til dette Tidsrum, end til det forrige. Thi vel indeholde Tingbøgerne for de nærmest efter denne Krig følgende Aar, som ganske manglede for den forrige Periode, ikke saa temmeligt væsentlige Esterretninger, ligesom ogsaa Domprotokollerne denne Gang ere noget righoldigere. Men derimod mangler jeg for denne Periode de mange Oplysninger, som jeg for den fejserlige øste af Byens Regnskaber. Thi det af en af Raadmændene forte Hovedregnskab mangler aldeles for Aarene 1643—45, og af Rømner-Regnskaberne ere kun 2 temmeligt ubetydelige tilstede¹⁾). Ej heller ere Hovedregnskaberne, hvor de findes, f. Ex. for 46, affattede med den Udsørighed, eller gaa saaledes i det Enkelte, som Knud Lambertssens fra hin Periode.

De Mænd, som den Tid forestod Byens Unligsgender, vare nu for største Del traaede fra Skuepladsen. Lehnsmanden Albert Scheel til Fusings var død

1) Hver af de 4 Fjerdinger, i hvilke Byen er inddelt, havde nemlig sin egen Rømner [bestandig en Borger i Byen], som besorgede alt Byens Arbeide i dette og aflagde Regnskab til den Raadmand, der forte Hoved-Regnskabet. Denne oppebar alle Byens vigtigere Indtægter, [Eng-leie, By-Skat o.s.v.] og udbetalte deraf Rømnerne, til hvis Udgifters Bestridelse ogsaa undertiden anvises mindre Indtægter, f. Ex. Stade-Penge ved Markederne; Leje af "Byens Boder" og af "Skrapen-gen" paa Torvet, hvori var Slagterboder, o.s.v. En anden Borger oppebar Havne-Udgifterne [Bro-og Kaab-Penge, Bejer og Kranpenge o.s.v.] og bestred deraf Udgifterne ved Havnen og Skibbroen.

1639. Hans Estermand var Gregers Krabbe til Torsstedlund, Ridder og af Rigets Raad. Den ene Borgermester, Morten Lime, døde 1637, den anden, Hans Friis nedlagde i 1639 dette sit Embede, men vedblev lige indtil sin Død i 1651 at fungere som første Raadmand, ogsaa vedblev han at være Formand for Hans delskompagniet (Gilden). Han var den mest velhavende Mand i Byen, i det mindste var han den højest Beskattede¹⁾. Deres Estermand vare Knud Morten Lassen, der i Programmet for 1834 omtaltes som Knud Lambertssens Estermand som Regnskabsfører, og Peder Sørensen, eller som han sædvanlig kaldes Peder Skriver, og er vistnok den samme, vi fjende fra forrige Periode som SlotsSkriver paa Riberhus. Dette Embede beklædtes nu af en Jørgen Pedersen, formodentlig hans Søn. Byfoged var en Hans Detleffsen, formodentlig en Søn af den Detlef Hansen, som beklædte dette Embede fort for de Kejserlige Indfald. Blandt de i omtalte Periode nævnte Raads mænd vare foruden Knud Lambertsen, Magnus Græve, Las Bonum og Morten Frederiksen døde. Blandt deres Estermand vil jeg blot anføre Apothekerens Johan Pouck og Tolderen Peder Baggesen.

Byens Anliggender, Tildragelser, Afgifter, Handel, indre Tilstand i omtalte 5 Aars Mellemrum vil jeg, som Sagen uvedkommende, her forbiga²⁾, fun besører jeg, som Krigshistorien nærmere angaaende, at

¹⁾ I Regnskaberne, Stattebsgerne o. s. v. vedbliver han dog bestandig at kaldes Borgermester.

²⁾ Overdrages det mig en anden Gang at skrive Programmet, skal jeg levere et Aftids af Byens Tilstand, Handel, Mettabøsen o.s.v. i den første Halvdel af det 17de Aarb., hvortil jeg har saaledet adskillige ikke uinteressante Enkelheder (Details).

Skatten til Flaadens Udrustning og Bemanding (Bysseselschytters Hold) vedblev hele Tidsrummet igjennem, men beregnedes nu kun til 42 Mand¹), og beløb sig til 1000 Daler, eller noget derover²). Desuden udrededes en saakaldet Unions-Skat til Krigsfolket. I Regnskaberne benævnes den efter Tiden, den var forfalden, Fæstelavns-Skat, S. Hans Skat eller Martini Skat, stundom ogsaa Defensions-Skat. Den udgjorde 2080 Rdlr. aarlig³) foruden 24 Rdlr. i "Suenschatt". Ogsaa omtales en Schatt till Bodzmends Bebning. Disse Skatter var Byen ikke altid i Stand til at udrede til de bestemte Tider. Ved Krigens Udbryd stod der flere Aars Skatter tilbage, hvorfør Slotsskriveren paa Regjeringens Begne flere Gange lod Borgermesterne og Maadet stevne for disse Betaling, sidste Gang den 7de September 1643. Men derpaa udvirkede Ørvigheden et kongeligt "Messefue" dat. Haderslevhus i November 1643, at Byen bevilgedes Henstand til 1ste Maj 1644⁴). Men inden denne Termin kom Fjenderne, og hverken under

1) i 1624—33 beregnedes den for 50 Mand, Progr. 1834 S. 6.

2) den 31 Decr. leffuert och tilltolld Kongl. Mai. Regsebud ved Nasse Hans Frederichsen Eftter Quitanzs Lroudelse den aarlig böschatter Schatt Ahngaaindes 1642 i November och Endis Paasche Aften paa 42 personer, om Daagen 9 s. beløber Glette penge 1026 Daler, penge Poser for 1 Mk., noch giffuen bannom till Forering 4 enh. Daler. [Regnskabet for 1642.]

3) en Daler eller Gledaler er 4 Mk. eller 64 s. en Rdrl. 6 Mk. eller 96 s. I Rigsbankpenge resp. 1 Rdrl. 6 tofemtedeel s. og 1 Rdrl. 3 Mk. 9 trefemtedeel s.

4) betalt J. v. Glodtschrifuer denn paabudene Fæstlavns-schatt som Samme i Aar er paabudene 520 Rdrl. noch Suenschatt 6 Rdrl. betalt den paabudne Defensions-schatt til Martini 1040 Rdrl. noch Suenschatt 12 Rdrl. [Regnskab 1641.]

5) Philip Jacobi, se Bil. 1.

Krigen eller længe efter dens Ophør var Byen i Stand til at udrede saa betydelige Restanser, og de ere derfor næppe nogen Tid blevne betalte.

Da Nordøen endnu stedse gjordes usikker af Kapere og Sorovere, og Uenighederne med Hamborg bestandig vedvarede, frydsede danske Krigsskibe jevnlig ved Kysten, hvor da Lise stedse var deres Hoved-Post. Derhen udfkrev de Proviant og anden Hornødenhed herfra Byen. Heriblandt var ogsaa en "Badscherkiste", der betaltes af Byen¹⁾). Og Befalingsmændene fra disse Skibe opholdt sig af og til heri Byen, vel mest for at paasee Provianteringen og Udskrivning af Søfolk. Saaledes har Marcus Witte, en Englænder, der var traadt i dansk Tjeneste, og som kommanderede en Flotille paa Elben og Vestkysten, i det mindste af og til opholdt sig her. En Kaptein-Løjtnant laa her i længere Tid i 1642 og var indkvarteret paa Vorsborg²⁾). Naar det til Flaaden udscrevne Mandskab fra Øerne eller Kystlandet samledes her eller drog her igennem, betalte Byen deres Fortæring³⁾). Nogle Udgifter omtales ogsaa, som en "schibs Prest" fra Glyckstadt foraarsagede Byen⁴⁾).

1) betalt til Michel Badscher paa Byens Begne for en Badscher-Kiste att vđferdige paa Kongel. Maj. schiibe 30 Daller d. 2 Sept..

2) d. 2 Sept. betalt Unne hansdatter for hun var nogle Wgger hos Kaptein-Lüttenandt och hertente honnem efter B. Morten Lassens Befaling i Daller. Egl. i Novb. [Regnskab 1642.] Da der ogsaa var Kaptein-Løjtnanter ved Land-Estaten, er det ikke vist, at det var en Sø-Officer.

3) betalt til B. for 200 Godzmonds fortæring som schulde till Kjibens bassin paa Kong Maiests schibe buer 2 Moller Mad, 6 s. huet Moltid er 3zenhalo Daller. 16 Okt. 43 En schibsprest kom fra Glückstadt ioe i 4 Dage forterede 6 Mk.

4) i 1641 omtales ogsaa betydelige Bekostninger, Byen havde af en "rød-

Ogsaa af Landstroppe stete betydelige Russninger mod Hamborgerne, og heri Byen laa i 42 og 43 et Korps anførte af en unabngiven Oberst-Løjtnant. Blandt Øffisererne nævnes Nitmester Deberen og Kornet Ovitsov, hvilke især synes at have været besværlige Gæster¹⁾). De ikke ubetydelige Bekostninger, der gjordes paa Bygning saavel i Ob.-Løjt., som i Øffiserernes Kvarter, betaltes af Byen²⁾). Ligeledes Øpførelsen eller Indretningen af 6 Nyttersdalde³⁾ paa forskjellige Steder, og en Stald for D.-Løjt. Røreheste, ligeledes og den Stald, Kornetten indrettede i sit Kvarter⁴⁾). Ogsaa betaltes det Brændsel (Bud og Klyne) som forbrugtes af Øffisererne og i Vagtsuerne. Af en af Rømmerne leveredes i 1643 allene til Oberst-Løjtnanten for 45 Daler.

Baade Øffiserer og Mandskab fik Kost i Husene, hvori de vare indkvarterede, og fun i enkelte Tilfælde, hvor de Indkvarteredes Fordringer eller store Antal

sche Prest" formodentlig en Feltpræst. „betalt till P. P. Bofougit for den endsche Prest M. Johannes. hand haffde inde, baade for Bud och Enb och Servis 75 Daller. noch for 24 Ugger hand haffde han nem 24 Daller.

- 1) betald iste Apr. vdi H. L. Hus Corneth Kuidzou haffde brechet. nemlig 3 Dsr-Henger, 3 Haager, noch 2 Henger till en Røchenstab, och en los med Ssm dertil koste 3 Mk.
- 2) Voede i Grønnegade i Johan Svartis Hus. 29de Marti 42 lod jeg en Stald gisre till 4 Heste udi Johan Svartis Hus till Øffuerstens Heste, kam dertil 2 Tylter bogge fielle, o.s.v. betalt E. Glarmester for 20 Ruder, som sculle i Dørnsen, hvor Hopmand ligger o.s.v. Vinder at filke hos Terkel Hiort huor Lutendis Quartier er, o.s.v.
- 3) f. E. wdgisuen til den Stald, jeg lod gisre i Knud Pedersens Gaard til Røtterheste.
- 4) aget 7 los Deller fra H. L. Hus, som Cornetten haffde gjort Stald till hans Heste aff, oö till Torhuset, som jeg lader Corpsgallen opbygge.

har foregået det Børdefulde til det Utaakelige, er en Penge-Understøttelse tilstaaet vedkommende Bort¹⁾. Endog Fruentimmerne, som opvartede den, betaltes af Byen²⁾. Noget af den Vin, de drak, maatte den ogsaa traktere med³⁾.

At disse lejede Skarer, som for største Del bestod af Fremmede, Udkud af flere Missioner, jevnlig begik Thveri og anden Uorden, funde man let slutte sig til, om der end intet Spor fandtes dertil i vores Haandskrifter. Der anføres saaledes blandt Undet i et Negnsfab for 1642, at 1 Mk. er givet til "Terepenge til en Ryter-Qvinde, som røfste (rsbede) den Ryter, som hafde stolen," og 2 Daler til en Bognmand, der fjørte hende til Lønder. Hormodentlig fandt velvise Øffrighed, at Soldaterne næppe vilde taale en saadan Forroederske umolessteret imellem sig. Naar Soldaterne blev straffede for deres Uordener, paaførte dette ogsaa Borgerne Udgifter. Saaledes fortæller en Rømmer, at han har betalt en Klejnsmed 1½ Mk. for 4 Plader, "hand slog paa Raagene, som Soldaterne schulle staa op paa och straffis; for twende Haandknuder dertill 2 Mk., kost 2 Lenker af Laurig

1) gifuen Chresten Grundum efter B. och N. Befalning till hjelp med den stoere Ind-Quarter band hafde medt Rittmester Debering och si- den medt Quartiermesteren. 20 Slett Dal.

2) betalt Mette som naar hos Huerst-Lettenandt til Waasche 1645 4 Daller. till berett, for hun vor hos Corneth: bet. Mette Jens Kun for hun wdi en langsommelig Tid vor hoes Rittmester Debering i banns Quarter och noget hoes Corneth Quidzo och toed ov, Redte Genge och giorde Kendt paa hendes Egene Kost 27 Dall. 12 6.

3) noch er kendt paa adtschillige Tider paa Apoteket, som er bleffuen fordrucht med Hans Maj. Officiere och Follo. 20 Rd. 18 6.

for 18 fl. kjøbt af Kjeld 2 laane til samme Haand:
knuder gaff derfor i $\text{Mk.}^{1)}$)

I Juni 1643 kom et Kompagni hertil under Kap-
tein Lyderwaldt²⁾, og i September et under en Ma-
jor Gynther³⁾). I September og Oktober kom nog-
le Gange syge Soldater her igjennem fra Glück-
stadt⁴⁾, men førtes strax videre.

I Juni Maaned opførtes en Hovedvagt paa Tor-
vet, eller som Ræmnerne kalde den, en Kortegal, fun-
1 eller 2 Gange skrives den Kortegarden, hvilket brin-
ger os paa Spor efter Ordets egentlige Betydning
og Oprindelse, Corps de Garde. Den blev opført af
Materialierne af et, til den Ende, nedbrudt Hus, var
formodentlig if Kun af Træ, overtjæret og bedækket
med en "Presenting"⁵⁾). Til dette Bagthus er leve-
ret Klyne, Kul, Brænde, af en Ræmner til et Velsb
af henved 20 Ndl.

II.

Krigens Udbryd.

I Slutningen af Året stede Torstensons for

- 1) Alle i dette Afsnit anførte Steder ere tagne af forskellige Hoved-
og Ræmner-Regnslæber for 1641—43.
- 2) 9de Juni kom en schiersande och Tørreter vilde gisre Quartier till
Lederwaldts Kompani och forteredt til Quartier vor gjort i Penge
4enhalv Mk.
- 3) 4de September kom en Korporal Self Anden at bestille Quartier
till Major Gonters Kompani, loe boes mig 6 Dage till Folchen
komb, forterde 2 Daller 14 fl.
- 4) f. Ex. 7 Oktober betald Tomas Arildt for 7 Soldater uor siug
komb fra Glückstadt en Nads t s Underholding 5 Mk. 4 fl.
- 5) betalt Pouls Sommermand for hand i 4 Dage opbrød det phus i

Danmark uventede, men i Sverrig alt i længere Tid forberedede Angreb. I Oktober brød han op fra Mähren. Efter at han ved nogle forstilte Bevægelsær havde søgt at aflede Opmærksomheden fra sin sande Hensigt og henlede den paa andre Punkter, kom han d. 6te Desember til Havelberg, hvor han sammenkaldte sine Offiserer og aabenbarede dem sin Hensigt, at føre dem i føde Vinterkvarterer og til et rigt Bytte i Holsten, Slesvig og Jylland. Han lod Rönigsmark blive tilbage i det Hildesheimiske, for at ingtage Lyneborg og Erkebispen af Bremen, hvilken sidste var den danske Prinds Fredrik, Kong Kristians anden Son. Torstenson gif over Havelen, delte sin Hær i 3 Korps. Det ene, som bestod af Rytteri, førte han selv over Prinzwold, det andet, ligeledes Rytteri, General Major Wittenberg over Perleberg, Infanteriet under Carl Gustav Wrangel kom bag efter. Artilleriet førtes paa Floden Elben fra Havelberg til Demitz, deraf førtes det grove Skyts til Wismar, og deraf skibedes det til Armeen. Den 11 Desember samledes Rytteriet i Nægeborg, den 14de toge de Segeberg, strax derpaa Kiel; Ægehoe faldt den 17de. Niendsborg gif uden Modstand Tule-Asten over til Gen. Major Wrangel. Paa Glückstad og Krempe nær var nu hele Holsten og Slesvig lige til Kolding Bro i Svenskens Magt. Hertugen af Holsten, Fredrik den 3die, sluttede Forlig med de Svenske paa temmelig

Hans Laurzens Gaard och igien opsatte Kortegallen deraf paa torfuit. huer Dag 28 S. o. s. v. betalt 38 stob Thiere som Kortegallen bleff tieret medt, huer stob er 11 S. i Allen Lybsch Graae som kom till thiereskouter, en Lass Klyne till at sode thiere wed i enhalv Mr. 2 homel Secke, som kom til presenting offuer Cortegarden, o. s. v.
(2)

haarde Bilkaar. Torstenson fordelte nu Regimenterne omkring i de erobrede Lande. Oberst Douglass fik Haderslevhus-Amt til Kvarter og Ordre at berede Bejen dybere ind i Landet¹⁾.

Bed Efterretningen om Indfaldet er her truffet Anstalter vel ikke til egentligt Forsvar, men vel snarere for at bevare Byen for Overfald af enkelte Strejfare eller af Smaapartier, samt ogsaa mod Marodorer af vor egen Hær. Hertil brugtes ikke de regulære Tropper, som ved Hjendens Nærmelse forlode Byen. Maar dette skete, kan jeg dog ikke sige bestemt. Sidst i November vare de her endnu²⁾). Man behjælp sig altsaa med Borgerne og Bonder, som dels indfaldtes, dels vel vare flygtede ind fra Landet. Fra den 16de Desember holdtes Vagt Dag og Nat. Hos vedvagten var paa Lorvet. Desuden vare Vagtsuer ved begge Portene, og flere Steder. Sviegades-Broe blev opbrudt, og deraf opbygt et Bagthus paa Holmen.³⁾ Et Kæmner-Regnsab giver Fortegnelse paa de Lys, der ere leverede til "Kortegal" og Sønderport⁴⁾). Den 18de Desember kom Byen i Allarm ved Nyget om Hjendens Ankomst, efter en Bedtegnning i Tingbogen: "D. 18de Dec. komb onde Tider, at Guenschens Folk var for hand, da blev Liniet opsat." Samme Aften er af den foranførte Kæmner udleveret Lys til 2 Vagtsuer, i Porsborg og

1) Slange.

2) 1643 22de November Margrete Hans Terphendorffs Datter under Valher Underwaldts Compagni døde af M. David Suðe. Tolff Sol-datter under Compagniet dc o deris Duinder. [Osbebogen]

3) Et. Hans Holm, hvor nu Kirkegaarden og den derved liggende Bleg-gård er.

4) Underskrevne Lius er hint til Bagthus.

Stampemøllen, foruden de sædbanslige. Eigesom i 1627 flygtede en Del af de anseligste Borgere af Frygt for Fjenden. Nogle flygtede først efter Fjendens Ankomst, deriblandt Borgermesteren Peder Sørensen Skriver med Familie¹⁾). Nogle af Fjenderne, som enkelte eller i ganske smaa Hobe have vovet sig ud paa Nov, ere ogsaa blevne opbragte og førté her til. Saaledes bragte Bønderne fra Skjæbek 3 svenske Ryttere fangne herind sidst i Desember²⁾). Eigeledes ere nogle mistænkelige Personer blevne anholdte og hidførte³⁾). Saaledes endte Aar 1643, og endnu nogle Dage ind i 1644 forlod i denne Ubished og Frygt. Hellig tre Konger Aften trakteredes Bønderne, som holdt Vagt paa Torvet, med Öl og Kringler⁴⁾.

III.

Fjendens 1ste Besøg til Slottets første Tilbageerobring.

(Januar—August 1644).

Den 1ode Januar⁵⁾ kom om sider de Frygtede.

- 1) formedelst welachte Borgemester Peder Griffuer med Hostru och Barn for Fjendernes Offuerlast er reist fra Byen och ikke nu er tilstede, biffuer bemeldte Johan Apotheke godtvilligen loffuit adt willie pacientere och foruarte indtil B. sjelft hjemkommer oc wor herre wil forlene os dend snichelige Fred 27 Sept. 1644 [Tingbog for 1646].
- 2) 3 suensch Rytter scherbek Bønder forte bid sich huer 2 Molter Mad och Øll dertil.
- 3) samtidt [22 Des.] bleff Mads Huas anbolden i 7 Dage forterede till Øll och Mad i ørige Zehalv Sl. Dal. 7de Januari vor anbolden fraa Lim Kloster 2 Karle, sad der i 4 Dage.
- 4) paa hellig tre Konger Aften fil 12 Bønder, som stoed Vagt paa Torff 12 Kande Øll er 2 Mk. 4 S. och Kringler for 12 S.
- 5) daa Fjendens Folke først hidkom til Byen d. 1ode Jan. [Raadslus-Domprotokol for 1646, flere Steder].

(2*)

De første Fjender, Byen sik at se, var et Korps Kavalleri¹⁾, anført af Gen. Major Wittenberg. Han var i det mindste med det. Der stete ingen nøjagtig ligelig fordelt Indkvartering²⁾, men Fjenden indlagedes troppewis hos dem, som havde bedst Lejlighed, efter en Seddel (Pollet, Pollet-Zedel), skrevet af en ders til bestikket Mand³⁾ efter Borgmester og Raads Anvisning. Nogle af de nærmeste Mabøer blev anvisste til at deltage i Omkossningerne ved Indkvarteringen i Forhold til deres Ansættelse i Skat. Deres Navne anførtes paa Seddelen, og undertiden ogsaa hvor højt de var satte i Skat⁴⁾.

Bed Stadens Porte indrettedes naturligvis Bagtstuer. Ogsaa Slottet blev militærisk besat, der laa en Kaptein, og Lejtnant, der var ligeledes en Bagtstue⁵⁾. Gen. Major Wittenberg blev her fun i 1½ Dag, drog derpaa til Haderslev, hvorhen i det mindste en Del Proviant sendtes, som hans Vært havde maattet levere, og som af denne anslaes til en Værdi af 30 Daler i Mk. 7 ff⁶⁾.)

1) i de 14 Dags tidt samme vor her i Byen, førstend Folksoldene kom.

2) i denne suensche Krigs Anfangelse, førstend nogen Ret almindelig Indquartring skede her i Byen.

3) Peder Jacobsen den Lidt Buens Pollet schrifuer.

4) Som Ex. paa en saadan "pollet-Zedel" vil jeg anføre af Raadstu-Domprotokol for 46 "Hr. Gen. Mai. Wittenberg, Quartier hos Peter Hansen Dal i Mk.; till Hjelp Lauritz Poulsen 14 ff. Reinert Gelbereder 10 ff. Lass Ibsen 10 ff. Christen buntmager 18 ff. Peder Terpager i Mk.

5) Den 12 Jan. fikk Guenschens Folck lys for en halv Mk. 6 ff. Di hinc till Slott for 1 Kaptein en Lytnand och Bagte-Stue, noch hinc de till Sønderport. saaledes hver Dag til 22 Jan. da tilføjes "noch haffuer di hinc till Lispet Christoffers Hus 4 Gange for 2 Mk. løf et ovenfor anført Kammer-RegnTabl.

6) haffuer wdlugt til Gen. W. Quartier: først tou Thønder på medt

En Del af disse Ryttere kommanderedes af en Ritmester Bronelle (Bronel, Bronelli), som var her i 14 Dage og tog herfra til Varde. Denne Herre, som forte Frue, Born og Thynde med sig, har holdt et stort Hus med sin Vert, hvorover vi ville lade denne beklage sig med egne Ord¹⁾): "Unlangendis den suensche Ritmesters hold och Indquartering, som jeg fatige Mand allene haffuer holdt och vdstanden medt allerstørste Livsfare, Ombfosting, Schade och Besue-ring, det sig en hver erlig Mand, som slig Folch haf-fuer haft inden Dore nochsommelig haffuer erfaret. 1644 den 10de Jan. bleff mig Peder Pallesen ind-kvarteret af velvise Borgermester og Raad udi Ribe Ritmester Bronel af suenschens Folch medt hans Frue, Born, Pige, sambt 22 Personer og 26 Heste. och wor forⁿ Folch hos mig fulde 13 Dage och paa den 14de forReiste. kostet mig imedlertid, som følger. Forst fordrach Ritmesteren medt sine Gjester mig fra aff mit Brøllups Øll 9 Lønder, huer Lønde werde

Ebonder er 8 Dal. noch 1 Side flesh weiget zethalut pd. [nemlig Ribet pd., hvoraf hvert var noget over 1 Lipp. efter vor Vægt] 3 Dall. 3 M. 4 All sort Klede 6 M. all. Noch Spedceri jeg hint til Joh. Apot. for 5 Dal. zenhalf M. noch 5 schiper hafstre for 3 M. 7 S, noch 3 Karle zenhalf Dag, noch 4 Heste paa vor hs och Foer, noch Mad wdi en Mad-Korre 2 M. 4 S., noch en Leil medt 4 Kander Øll wdi, noch 1 Korn sech, noch wores Heste och Wogn till Haderølef medt samme Guods, noch 1 Korre, som hand haffde eg og spedceri wdi. Let Indleg i Raadstu Dom-prot. for 1647.]

2) i et Indleg i Raadstu-Protokol for 47. Han sagsgte nemlig de Mænd, der paa "polletten" vare anførte som hans Deltagere i de med denne Indquartering følgende Bekostninger. Polletten lyder saa-ledes: Peder Pallesen i Stenbogaden Ritmest. Bronel medt Folch och Heste, til bielp Hans Sørensen och Jens Hjort d. 10 Jan. 1644. — P. var en Kobmand her i Byen, og en af dem, som siden beskyldtes for at have handlet med Svensken til andres Skade.

4 Nixd. noch fordrach Folchene høß mig 6 Thønder
 Øll, huer Tønde 2 Ndl., i Ophoffuit Vin for 20 Ndlr.
 10 Rander fransch Brendeuin, som de fordrach her i
 Huset och som di bekom med sig i flasch-fuorderret
 paa Reisen til Warde, Randen 6 Mk er 10 Ndl.,
 16 Tønder Haffre 7 Mk. Tønden. 22 Personers Kost
 i forⁿ 14 Dage, huer Person om Wgen 1 Ndlr., och
 er Rittmesters och hans Frues Kost icke beregnet;
 fordrochen høß mig udi Tobach¹⁾ 1 Ndl. noch paalagde
 han mig, at jeg maatte forschaffe hans Knegt en Rei-
 se-Rjortel, som jeg betalte Hans Kjærgaard for 4 Ndl.,
 noch maatte jeg effter hans Befaling fly hans Roche
 Wige Hollandz Nye till en schørde, koste 3 Ndl., noch
 tog han mig min beste Vognhest fra, kostet mig første
 Kjøb 32 Ndl. saa ochsaa tog han min Paßganger,
 Koste mig 16 Ndl. noch tog han med samme Ganger
 Bidzel, Sadel och des tilbehøring Løj werdt 4 Ndl.
 noch maatte jeg schaffe Hans Frue 1 Paar silche-
 Strømper koste 5 Ndl., noch min beste Lagen, som
 di laa paa, tog hun derforuden med sig, der hun rei-
 ste bort werdt 10 Nixd. noch min beste Pudisuorde
 tog Fruen medt sig werdt 18 Nixd²⁾ noch tog Fruen
 fra mig en Cinphoni³⁾ werdt 6 Ndlr., noch forteret
 han medt sine Heste emedlertid han var her med
 huis de med dennem førede 4 Tag Merschhø, sagen
 10 Ndl. beløber saa tilsammen in Summa 279 Ndl.
 4 Mk."

1) driske Tobak sagdes den Gang og ikke ryge Tobak.

2) Pude-Vaar. Saaledes kaldtes ogsaa det med Pier eller Dun stop-
 pede Vaar, og ikke, som nu, allene det tomme.

3) hvad det var for en Indretning, Fruen der til Gingre i, kan ieg ikke
 slutte mig til. Chiffoniere sulde det dog vel ikke være? Rimeligere
 er det et musikalsk Instrument.

Herved maa jeg dog bemærke, at blandt de Grunde, Modparterne ansøre for ikke at betale deres Andel af denne betydelige Udgift, er ogsaa den, at Peder Pallesen, efter Nygtet, har faaet af Ritmesteren Korn og "andre guode Varer, som den Lid vor noch vdi Forraad, baade til hannem, hans Folch och Heste, saa vi mene, han ingen synderlig Schade er vedersat af samme Ritmester." Dette nægter han derimod hestigen og erklærer det for Bagvækselse. Modparterne lægge heller ikke stor Voegt herpaa, men vil have det henstillet til hans egen "Consiens". En anden Grund, de anførte, var, at den Udgift, som voldtes ved dette første Indfald, før Godfolket kom, og en rigtig Indkvartering skete, skulde fordeles paa hele Byen og ikke falde enkelte til Last.¹⁾)

Henimod Slutningen af Januar kom altsaa Godfolket, hvem der anførte dem, og altsaa under deres Ophold første Over-Anførslen i Byen, kan jeg ikke med Bestemthed angive. Terpager siger vel, at de Svenske under Wrangels Anførsel besatte Byen den 1.ode Januar og paalagte Brandstaf, men dels finner jeg hverken i Regnskaberne, Tingbøgerne, eller Raadstubsgerne en eneste Ytring, hvoraf man kunde formode, at han allerede under dte første Indfald har været her, dels stemmer det heller ikke med det, som dette Felttogs Historie fortæller om ham, at han funde op hold sig her i længere Tid.¹⁾) Hvis Talen

1) I Bølingsdommen blevde de kendte fri for Erstatning til p. p.; i Raadstu-Dombogen er ingen Dom antegnet, men i 2 lignende Sager, navnlig den ovenansatte angaaende General Wittenberg, har Raadstu-Retten domt til Fordel for Værtien, endtisinde Bysogden ogsaa her var af modsat Mening.

2) Efter Elange besatte han omrent ved denne Tid Bensøsel og slog

ene er om det første oven omtalte Nykter: Angreb, da synes det ikke rimeligt, at Torstenson paa engang vilde bruge to saa høje Offiserer, som Wrangel og Vittenberg paa et Punkt. Men om han end har været her, og Nitmester Bronelle har hørt til hans Regiment, da maa han snart igjen have forladt Byen, og i erhvert Tilfælde maa vi se os om en anden Ansører for Fodfolket og Befalingsmand i Byen.

Vaade i *Lingbøgerne*¹⁾ og i Døbebogen nævnes Oberst Daniels Regiment, og af den sidste kan ses, at han med Familie har op holdt sig her i Byen²⁾. I den nævnes ogsaa en Kaptejn Christoff af Wittenbergs Regiment en Gang.³⁾ En Soldat af Daniels Regiment giftede sig med en, som det synes, ret velhavende Pige her i Byen, hvem i 1647'en Arv tilfaldt.

Dog funde maaske snarere Raadstu: Domproto:

de der forsamlede Bønder. Wrangels Regiment var desuden et Rytter-Reg., og de Partier, han kommanderede bestode stedse især af Tropper af denne Vaabenart.

- 1) Tomfuerne Wibeke og Anna Lange søge Raadmand og Tolder P. Baggesen for 62 Ar., som Rest af Betalingen for 8 Stude, han fik, se kort før Krigen for 33 Ar. parret. P. B. sværer, at Oberst Daniel tog 3 bort af samme Øren, hvis de gode Tomfuer vil giøre ham den Skade god, vil han betale Resten.
- 2) Bagge, Bagge Baggesens Son paa Sjæulgade, døbt d. 19de Marts (1644) susec. Fru Margrethe Øffuerste Daniels Hustrue, som bar og holdt Barnet, [Dette onføres imod Sædvane udtrykkelig, fordi det vel dengang var Skik her i Byen, ligesaavel som nu, at Drengesbørn blevе baarne af Mandsfædderne] Mag. Christ. Friis, Vormeister Peder Sørensen [Han var altsaa ei Angtet endnu] den 29de April nævnes som Fader Frederich Wilt af Ob. Daniels Reg.
- 3) som Fader til "Peder Sørendrengs Datter. De andre Mandsfædere P. P. Sørensen og Købmand Lauritz Baggesen "invitati non comparuerunt."

kollen for 1646 bringe os paa rigtigt Spor, hvis det ellers var os saameget om at gjøre, at finde en navn-given Udsuer for Byen. Deri findes nemlig en Fortegnelse over de Byrder og Udgifter, & smaa Huse (Huoder) i Graahrsdre-Gaden under Krigens have havt at udrede saavel til Hjenden, som til vore egne Tropper¹⁾). Heri siges udtrykkeligen, at det Mandstab, som blev lagt ind i disse Huse, hørte til "Ducklesses Folch". Duglas selv har følt Medynt med Beboerne af det ene Hus og formindsket Antallet paa de deri Indkvarterede. Vi have ovenfor efter Slangen beret-tet, at Oberst Duglas sidst i Desember fik Haderslev-hus anvist til Kvarter. Det var altsaa rimeligt, at den omtalte Duglas er Obersten, og at Ribe Besæti-ning var af hans Regiment²⁾). Men i et Tingsvids-ne ført 1645 betitles den Duglas, som i Krigens havi-de inddrevet "Contribucion" her, ifkun Kaptejn³⁾). I Betragtning heraf, og da de ovenfor omtalte Huse, i hvilke Duglas's Folk laa, bare i en af de Slottet nærmest liggende Gader; da der fremdeles udtrykkelis-gen siges, at de bleve her i 30 Uger og lige til den danske Hær under Rantzau kom: er jeg tilbøjelig til

1) da der i det følgende oftere bliver henvist til denne Fortegnelse, og den giver et Slags Oversigt over de forskellige Hoved-Afslit af Byens Skæbne under Krigens, har jeg meddelt den under Bil. 2.

2) At han først i Januar gaar over Halding da ind i Sjælland og ad-spredet de der samlede Mættre, og endelig længere hen under Tors-stenon selv angriber Leiren ved Snogehøj, kunde gjerne forenes med, at han op holdt sig her af og til.

3) For Tingsdom stod Lauritz Baggesen og J. N. soer ved Gud och des-ris Saligbed med opholden Finger, at de stett Intet vor Kaptein Duglas skyldig af Esterstandendis Contribucion och stod L. B. och J. N. medt Anders Svane til Bedermaals-Ting och borte hand toeg dette Vinde beschreft.

at tro, at de have hørt til Slottets og Byens egenlige Besætning, og at Kaptein Duglas følgelig var Kommandant paa Slottet, og som saadan oppebar, hvad Byen maatte erlægge. Vel siger Terpager udtrykkelig, at en Kaptein Holla var Kommandant paa Niber-Hus; men dels er hans Autoritet ifør i historiske Bemærkninger ingenlunde ufeilbar, dels vilde det dog være besynderligt, om Kommandantens Navn ellers intetsteds skulde være omtalt¹⁾.

Antallet paa de fjendtlige Tropper ved dette Indfald har ikke været ubetydeligt, hvilket man kan slutte af den stærke Indkvartering, de ovennævnte to smaa Huse (Boder) havde, nemlig det ene 4 og det andet 5 Soldater med Koner og Børn.

I Februar erobredes de Svenske Røms, Sylt og de andre Øer i Vesterhavet ved Førrederi af Engelslænderen Marcus Whittle (el. Whittle), hvem Kong

1) Det er imidlertid ikke urimeligt, at Terpagers Kaptein Holla og min Douglas kunde smelte sammen til samme Person. Og uagtet Sagen er saa ligeoldig som mulig, vil jeg dog sendere en Note paa at vise Muligheden deraf. Kaptein Holla har nemlig rimeligtvis været et Ægenavn, som menig Mand, efter sin til alle Tider og alle Steder gængse Skik, har tillagt Douglas, enten for et høppigt Brug af Udraabet "Holla", eller af et eller andet Mundheld, f. Ex. "Øer med Hoppen Holla", et Udtryk, som er almindeligt i Sjælland og, saa vidt jeg ved, ogsaa i Sverrig, naar man vil afvise alle videre Modsigelser og Indvendinger, og som han altsaa ikke vil have manglet Lejlighed til at anvende. Af selve Terpagers Ord kan man ledes til blot at anse det for et Tilnavn; disse ere nemlig: duce centurions quodam Holla, Captein Holla cognominato. Det er udlagt: Under Anførel af en vis Kaptein Holla, med Tilnavn Kaptein Holla, hvilket det ikke synes at være sonderlig Mening i. Denne faar man derimod, og ganske overensstemmende med min Formodning, hvis man tillader mig at behandle Terpager som en Klassiker, og enten udelade det første Holla eller emendere det til Ducla.

Kristian havde sat til at beskytte dem med en Flotille af Pramme og Galejer. Denne overgav han til Hjenden og traadte selv i svensk Tjeneste. Denne Erobring lettede og sikrede den fiendtlige Hær Samførselen med Hamborg, andre tyske Havn og Holland, hvilket var de Svenske af største Vigtighed, da de derfra, især fra Holland, dels forsynedes med Baaben, Kugler og Krud og andre Krigs-Gornsdenheder, dels sit Forstærkning baade af Folk og Skibe, hvilke Torstenson samlede allevegne fra til sit forestaaende Angreb paa Fyn, dels fordi de for største Delen derhen assatte Kreaturer, Ware, Rostbarheder og hvad andet, Plyndring eller Rekvirering havde bragt i deres Hænder. Og for denne Forbindelse var Ribe i Sørdelesshed af Vigtighed for Svenskerne, dels som den dens gang mest besøgte Havn paa Vestkysten, dels fordi der herfra er den letteste Samførsel med Østkysten, især med Haderslev, paa hvis Slot Torstenson jævnligst opholdt sig. Dog forsyredes hin Forbindelse jævnligt af danske Krydsere. Saaledes borttoge først i Marts nogle danske Skibe ved Liss omrent 40 svenske Fartøjer. De sejlede derfra henimod Ribe, tilbagetog der 2 af de af Whittle forraadte Galejer, og opsnappede nogle mindre Fartøjer og et hollandsk Skib, ladet med Krud og deslige til de Svenske. Whittle har nok paa den Tid opholdt sig her i Byen, i det mindste har han haft Barn i Kirke her d. 6te Marts 1644¹⁾. Strax efter maa han være rejst tilbage til Liss, sig selv til liden Baade. Thi den 21de Marts oversald:

¹⁾ Marcus, Marcus Whittle — — Egl. Majest. Adm. ved Liss bals Son døbt 6te Marts.

tes Den af et Parti paa 500 M., udsendt fra Glückstad, under Oberst-Løjtn. Buchwald. De erobrede Skandserne paa Noms og List, fangede Besætningen, hvoriblandt Marcus Whittle, bemærktigede sig det dersvarende Skyts og de i Havnens liggende Skibe, deri blandt ogsaa de Galejer, som Whittle havde overgivet. De Skibe, som de kunde gjøre flot, førtes tilligemed Fangerne til Glückstad, hvor Whittle, i Følge Kongl. Besaling, som Forræder blev hængt ved Blokhuset ved Glückstad d. 25de April¹). De Danske efterlodde sig ingen Besætning paa Øerne, ja ødelagde ej engang de Skibe, de ikke kunde føre med sig.

Mod Slutningen af April kom en Flade af 36 (Vaden figer kun 25) for største Del smaa Fartøjer, som var udrustet i Holland for svensk Regning især af Købmand Louis van Geer og anførtes af Martin Thayssen²). Den lagde sig ved Øerne og ved Nibe, hvor en Del af de Krigsforsndenheder, den førte med sig, udfikbedes, og hvor Admiralen gik i Land for at træffe Aftale med Torstenson, der laa syg paa Haderslevhus. Medens Flottillen laae her ved Kysten, indfikbedes paa den 900 af de beste Bysseshytter i den svenske Hær under Oberst Lohausen³). Planen var, at Thayssen skulde gaa Nord om Skagen, trække de Skibe til sig, som de Svenske havde samlet i Aalborg, Aarhuus og flere Steder, og endeligen understrytte og befordre Torstensons Angreb paa Fyn.

1) Af en Dagbog om den Glückstadiske Besætnings Foretagender i denne Krig, trodt 1646, meddelt i Udtog i neues Staats Mag. i B. 3 u. 4 Heft. Den vil i det fulgende ofte blive anført

2) Siden adlet under Navn af Ankerhielm.

3) Han blev stukket i det iste Slag i Lister Dyb. Glange.

Denne Plan tilintetgjorde, som bekjende, Kong Christian, der med 9 Skibe uformodentlig viste sig i Vesterhavet, nødte Thayssen til at samle sin Flaade i Lister-Havn, og nødte ham efter to Treffninger den 15de og siden med en foregået Flaade den 24 og 25de Mai til at vende tilbage til Holland for at udbedre sine Skibe og komplettere Mandskabet.

Boruden Lohhäusens Korps ere under denne første Besættelse ogsaa andre dragne igjennem Byen og Egnen. — Vi have alt omtalt Dr. Daniels og Wittenbergs Regimenter, som vi ikke kunne regne til den stærke Besættning. Paa Nørholm laa Oberst-Løjtn. Alexander Rothwein, om hvem mere paa sit Sted. Oberst Schlebusch, der omtales som en af de aller-vørste Røvere blandt dem alle, og som vi siden igjen stede paa, drev ogsaa sit Uvæsen her paa Egnen i Sommeren 1644. Efter et Tingsvidne laae han i Juni Maaned en Tid i Bierkelev¹⁾). De Studie, han efter samme Tingsvidne snappede der, har han dog muligt ikke haft megen fornøjelse af. Eti, som Slange melder, overfaldt Bønderne i Kaltenkirchen og Ulzburg ham²⁾), da han med 50 Ryttere førte 400 Studie derigjennem, fratog ham Studene nedsablede Myt-

1) Omrent en halv Mil syd for Ribe i Vodder Sogn. I Tingbogen skrives det Bierkele, og saaledes udtales det endnu i Egnen. Tingbøgerne kalder ham stedse Slebusch, og saaledes staver Slange også saa Navnet.

2) Bøerne af disse Egne varer driftige Partigængere. Den Glückstadtiske Dagbog og Slange omtaler dem meget ofte under Navn af Moorhænderne "die holsteinischen freie Knechte" Snaphanerne o.s.v. Desres Foretagender varer som oftest heldige, og de tilfsiede de Svenske meget stort Tab, hvorför disse ogsaa lode dem, de sik sat paa, røbbrække fra nedan af, og Anførerne spidde.

terne, og det var kun med Mød, at Schlebusch selv undkom. Slange nævner ikke bestemt Tiden, naar dette skete. Men da han fortæller det i Forbindelse med en Del Begivenheder fra Foraaret 1644, kan det være, at det først er efter omtalte Uheld, at Schlebusch er kommet hertil for at søge Trost og Erstatning for det lidte Land¹). Samme Sommer kom ligeledes det Hornske Regiment herigennem. Det havde tidligere paa Året ligget ved Aarhus. Nærmeest for dets Ankønst her til havde det inddrevet Kontribusjoner i Darum og Omegn²). Oberst Butlers Regiment eller en Del deraf har ogsaa ligget heromkring, men Tiden angives ikke³).

I Juli Maaned trak Torstenson sine Tropper sammen i Holsten ved Rendsborg imod Gallas, der kom Danmark tilhjælp, altsaa ogsaa fra Ribe og Omegn alle de Tropper, der ikke hørte til Slottets Besættning; og uden at noget Slag blev leveret mellem disse to Feltherrer, trak han sig i Begyndelsen af August ud af Landet. Men da det ingenlunde var hans Tanke ganske at opgive Planen om Danmarks Erbring, lod han Besættninger blive tilbage paa flere Steder i Landet, og deriblandt ogsaa paa Haderslevs hus og Riberhus, hvilket sidste, som før sagt, havde stor Vigtighed for ham, da Ribe var Hoved-Havnen

1) men ogsaa paa Tilbagereisen denne Gang vare de holsteniske "freie Knechte" efter ham; den 26 Juni bemægtigede de sig hans Wogn, syd 3 Mennesker deri, dræbte 9 Antere af hans Folge; men ogsaa denne Gang undslap han selv med de øvrige. [Glyckst. Dagbog].

2) Stederne i Tingbægerne, hvor Horn og Glebusch omtales, meddeles længere ben.

3) en Kaporal under Butlers Regiment, som havde sin Quartier i Farup. [Tingbog 1646].

for Beskytten, hvorhen Tropper set funde oversfibes fra det Bremiske, der var i Svenskens Magt; og hvorover Hjælp og Tilførsel fra Holland lettest funde ydes de Tropper, som han alt da tænkte at detachere til Slesvig og Jylland. De Svenske havde ogsaa i de 30 Uger, de havde haft Slottet inde, ladet dets Fæstningsværker udbedre og forsterke. Besætningen synes ikke at have været ubetydelig, og røvede Rossheder blev derfor bragt derhen allevegne. fra.

Endnu førend Torstenson ganske havde forlade holstensk Grund, blev en Hær samlet, for at forsøge Tilbageerobringen af hine twende, af Svensken endnu besatte Slotte. Den anførtes af Grev Christian Ranzau til Breitenburg, kongelig General-Krigs-Commissarius. I Tingbøgerne nævnes den flere Gange "den holstensche Arme". Nyttieriet anførtes af Nitmester Jochum v. Deberen, som vi have set ogsaa laa her før Krigen¹⁾). En Del af Flottillen, bestaaende af Galejer, Pramme o. s v., der havde sin Hoved-Station ved Glückstadt, har uden al Twivl understøttet Land-Armeen og taget virksom Del i Slottets og Byens Befrielse. I det mindste har en Del af Mandskabet fra Skibene været med i Kampen. Jeg finder nemlig, at en Del af Tropperne er anført af en Oluf Steffensen, som af en af sine Underhavende²⁾)

1) At han laa der alt 1640 viser Prosesseen mod den berygtede Hexen Marren Splids, da det Vidne, hvis Udsagn især synes at have faldet hende, Ch. Mollendorp nævnes som Korporal ved hans Eskadron. Grønlund [Hist. Eft. om de i Ribe for Hexeri brændte S. 190. Vib. 1780] talder ham Johan Debberen, men ved at se Domprotokollen for 1640 [B.5] efter, ser jeg, at han har læst Fornavnet (Jochum) urigtigt.

2) denne „Muscheterer“, Jesper Olussen, havde hjemme i Raabede, i Hvidding Sogn, en Mill syd for Ribe. I Gl. Dagbog berettes

i et Lingsvidne kaldes "Admiral"¹). Selv kalder han sig "Capiten" i en Erklæring han afgiver, og som ligeledes er indrykket i Tingbogen. Af den Glückstadtiske Dagbog ser man, at han har haft sin Station i Glückstadt og deraf gjort Streiftog til Vands²). Til Flottillen har ogsaa en anden Besalingsmand, Israel Isachsen, hørt, der har bortsørt nogle Varer svært³).

Slottet skal være blevet heftigt angrebet og beskudt, formodentlig ogsaa fra Fartøjerne. Kanoner var hidsede op paa Domkirvens Taarn, som endnu bærer Mærke af Svenskens Svar paa deres Liltale. Hvad Beviserne hersør angaa, samt i det Hele om denne Slottets Erobring, vil jeg henvisse mine Læsere til Professor Thorups Efterretninger om Niberhuus, udgivet som Program for 1835. Kun maa jeg bemærke, at jeg ikke kan antage med Terpager, at Besiejringen varede 14 Dage, da den i et Lingsvidne udtrykkeligen og, som mig synes, utvetydigen siges kun at have varet i 4⁴).

under 29 Febr. 44, at 60 Søfolk være hværvede paa Øerne Rom og List. Detiblandt ventelig ogsaa Folk herfra Kysten.

- 1) hand suarde trodsig, at det var hans Oluf Steffensens Besaling; Tingbog 44 Fol. 146. Den Sø-Offiser, som kommanderede paa en Station, kaldtes Admiral, hvilken Rang han isvrigt havde. For Eks. Marcus Whittle.
- 2) 3 Mårz kam Oluf Steffens mit einer Partei zu Wasser wider heim und brachte mit 1 Rittmester 1 Cornet 1 Corporal und 22 pferde, und an Geld 1000 Rth. in specie. Neue Statburg. Magazin 1 B. S. 879.
- 3) Bevisstederne af Tingbogen meddeles længere hen.
- 4) Tingbog 1646 Fol. 102. Bidnet bekræfter, at en Voldsgierning, hvorom mere herefter, er forsøet i hans Hus "Emedslertid Slottet bleff bloqueret 12, 13, 14, 15 Agusti anno 1644 da Rittmester J. v.

Efter Slottets Erobring gif Raagau los paa Haderslevhus, som allerede erobredes den 6te Septemb^r¹). Flottillen eller Søfolkene ere nok blevne her tilbage noget. Kaptein Steffensen var her i det mindste endnu den 23de Augst.

Strax efter deres Ankomst paalagte de Svense, fortæller Terpager, Byen en Brandskat paa 10,000 Dlr., for at fritage den for Brand og Plyndring. At Brandskat er paalagt, viser allerede et Kæmner-Regnskab, hvori af og til er fort til Udgift: en Bog Papir til Brandschat: Bedeler og Bolet-Bedeler²). Summen finder jeg ikke noget Sted i de Dokumenter, jeg har gjennemgaaet. Men af et for anført Indlæg i Dombogen 1646³) ser jeg, at der af et lille Hus i Graabroddregade er svaret til den første Brandskat 7½ Ddl., og af et andet i samme Gade, beboet af en Wæver, 11 Ddl. og en Ort (24 fl.). Skatten beregnedes og fordeles efter Mark og Skilling. Enhver Eiendom i Byen var nemlig ansat, de høiest beskattede til 5 Mk, de lavest til 2 fl. Skat⁴), efter Stedernes Størrelse og ventelig ogsaa efter Ejernes Møring og Formue. Naar en Skat skulde paalignes, blev i en Forsamling af Borgermester, Raad og 24 Borgere bestemt, hvormeget der maatte svares af hver 2 fl.

D. vor her medt sit Compani Røtttere," o.s.v. Han kan ikke erindre den bestemte Dag, den omtalte Overlast forsvedes, men ikun, at det var en af de Dage, i hvilke Beleiringen varede.

1) dette vilde maastee ogsaa være alfor hurtigt, hvis vi antage, at Beleiringen her varede i 14 Dage.

2) Indkvarterings-Sedler, som vi ovenfor have set.

3) Bilag 2.

4) til 5 Mark-Skat svarede allede den titulære Borgermester Hans Friis. Ved ikke faa Steder er o vedtegnet, af saadanne ere altsaa ingen flige Skatter betolte.

Skat for at tilvejebringe den udfordrede Sum, samt ogsaa foretage de fornødne Forandringer i de enkelte Ejendommes Skatte-Ansættelse. De to oftnævnte smaa Huse have, saavidt jeg kan slutte af Skattekøgerne, været ansat det ene til 4 fl. det andet til 6 fl. Skat. I den første Brandskat er altsaa erlagt 3 Ndr. 4 Mk. 8 fl. af hver 2 fl. , eller 30 Ndr. af hver Mark. Skatte-Ansættelsen af alle Ejendomme i Byen beløb sig tilsammen til mellem 217 og 220 Mk. Den første Brandskat har altsaa udgjort omrent 6600 Ndr. eller henimod 10,000 Skatte Daler, hvilket stemmer med Terpagers Angivelse. Som 2den Brandskat har det mindste af de nævnte Huse erlagt $4\frac{1}{2}$ Ndr. Der er altsaa svaret 18 Ndr. af hver Mark Skat, hvilket for hele Byen kan udgøre henimod 4000 Ndr. eller 6000 Daler i slette Penge. Men jeg kan ikke fige, om denne Skat alt er betalt ved denne Invasion, eller under en af de senere. De Huse, af hvilke den paalignede Skat ikke svaredes, ere blevne nedrevne af Hjenden eller i alt Fald ilde tilredte. Jeg finder ogsaa Bevis for, at Skatten for enkelte Huse blev udredet af Byens Kasse, saalænge den formaaede det, imod at en af de mere formuende Borgerere eller Embedsmænd sagde god for dens Tilbagebetaling, og denne har ogsaa efter Freden maattet ersatte Byen Tabet, naar Skyldneren ikke var i Stand dertil. Saaledes betalte M. David Foss, Kapellan til Domkirken, i 1646 af et Hus i Puggaardgade 5 Ndr. 3 Mk. 12 fl. , og af en Knivsmeds Hus 11 Ndr. 1 Mk. 8 $\text{fl.}^1)$

Hjenderne sik Kosten hos Borgerne, i hvis

¹⁾ Herforuden haffuer jeg annammedt och opboren Brandskat Penge,

Huse de laa. Maar den ikke leveredes i Natura, sif en simpel Soldat i Nd. ugentlig¹⁾) i Kostpenge. De højere Offiserer førte Rok eller Rokkepige med sig med øvrige Husgesinde, som rekvirerede det, der behøvedes til Husholdningen hos deres Vert eller hans "Hjelp-Quarterer" (de Borgere, som skulle dele Omkostningerne med ham). Baade Offiserer og Soldater førte Koner og Børn med sig²⁾). De Børn som ere fødte her, ere ikke indførte i Døbebogen, som var tilfældet med de Kejserlige i 1627:29³⁾). Derimod finder jeg af og til Svenske, baade Fruentimmer og Mandfolk, anførte som Faddere⁴⁾).

Ogsaa i denne Krig, ligesom i den Kejserlige, truedes med Husenes Nedrivelse og Ødelæggelse, hvis der ikke kontribueredes af dem. "Wi fattige Folch", klage to Borgere, "haffuer satt ald wores Thimmeligt welferde och formuffue paa samme wore Buoder, for medelst wi dennem ihe ville haffue ruinerit, Ødelage och nederbrot, och som ellers haffde scheet, som en huer well witterligt er." At denne Trudsel ogsaa of-

som M. Davidt Gob haffuer loffuet for aff Kiersten Jens Kone Jens halv Nd. 12 f. aff Niels Kniff med 1:en fierded. Nd. noch betalde M. Davidt banns 1644 og 45 baade met Brandschat Penge, han haffde loffuedt for v. s. v. [Anders Svanes Regnskab for 1646.]

1) se Bilag 2.

2) Bilag 2, flere Steder i Fortællingen, og Døbebogen.

3) Program 1834 Side 34—35 og Bilag 5. 25—27. De Svenske har muligt havt deres egen Præst.

4) nogle Cr. ere før anførte. Christian Tobias Coglars [kongl. Maiest. Soldat] Son afflet i Skørleffnet medt Kirstine Christensdatter, Krøbbel-Annes Datter døbt 3die Mai. [1644] Susc. Friedrich von Hamburg, Maria Harwiig, Katharina Fuchs, Suensche Soldatis Quinder. Krøbbel-Anna var blevne brændt som Hex 1642. [Grenlund S. 216 og fg.]

te er blevet iværksat, viser de mange øde Steder, der omtales efter Krigen.

At Hjenderne desuden paalagde deres Vørter, at leve i Klæder til dem selv og deres Folk, have vi ovenfor set Beviser for, ligesom ogsaa, at de undertiden borttog, hvad der stak dem i Vinene, og Gru Bronelle er i denne Henseende ikke den eneste. En Kobmand her i Byen klager saaledes over, at en stor Del Kobber- og Messing: Bohave blev ham frataget af en Kaptein Stenfeldt, eller rettere sagt af hans Brue, hvilke formodentlig have ligget i Kvarter hos ham. Paa Angivelse af Stenfeldts Rudst¹) bestylder Borgeren en Kobbersmed (Kielssmed) her i Byen for at have kost det, og fordrer, at denne under sin Ed skal opgive, hvormeget han har givet Kaptejnens for "same Boschab". Dette er han villig til at erstatte, men forlanger saa Bohavet tilbage som sin Ejendom. Guldsmeden derimod "soer wed Gud og hans Salighed, at han Inttet af forne Gotz haffde kisfft, mens, huis han sich, det blev hannem nød och tuongen i Hand at Forarbejde for Captien Stenfeldts Gru, och sich Inttet for sin Wmag och soer højt, adt han huerken haffde kisfft med fornne Rudsch eller Captien af Dynes Lassens Boschab, som han bestyldes for²).

I Gardeleshed røvedes Stude og Heste. Først toge de ved Indkomsten, hvad de traf paa Vejene. Saaledes tog Oberst Daniels Regiment 3 Stude fra Peder Baggesen. Lænsmanden Gregers Krabbe klager over, at hans Ejendere (Bønder) i Ploumandshaffue

1) den svenska Rødsche Caspar.

2) om Dynes Lassen se Program 1834 S. 40—41 og Bilag 29 b.

och Lerit¹) mistede 53 Stude, "som blev roffuit af Fjenderne, førend Fjenden komb i Landet²), og folgt til nogle Rebmænd heri Byen, af hvem han nu forlangte dem igjen. Siden da de laa i Kvarter omkring i Landet, toge de ogsaa alle Stude, de kunde faa fat paa, tildeels som Betaling for den Landet paalagde Kontribusjon³).

Den Tid, da Schlebusch laa i Birkelev, rovede hans Folk paa Kragelunds Mark⁴) 27 Stude og 4 Kvier. Samt Hus holdt især Oberst Alexander von Rothwein, der med Frue laa paa Norholm. Han folgte 55 Stude, der stode paa Gaarden, videre Rør, Haar, o.s.v., ja selv Karperne og Karudserne i Fissee-Dammene skal han have gjort i Venge. Han havde ogsaa sat sig saaledes i Nespekt, at alle Folkene flygtede fra Gaarden, da Nygetet Aaret efter bebudede hans Tilbagekomst⁵), "vnder hvis Aaeg og Tributierung, wi och saa mange som aff Norholms Ejendomme tilforne war vnder hans Plage, well formodet mere Plage aff hennem, formedelst han dette sit Kvarter, megtige haffde truet og vndfagt⁶)."

Besynderlig rovedes en Mængde Heste omkring i Landet, hvoraf Fjenderne vel have ført de Fleste med sig. Dem tales der derfor i vore Ting- og Dombøger ikke videre om. Men mange bleve solgte til Borgere her i

1) Et red nogle smaa Gaarde i Nørre-Snedé Sogn, Brads Herred. Plovmandshoffue maa have været i samme Egn, i det mindste har det ogsaa vært under Brads Herreds Ting.

2) 3: til Sjælland. De ere altsaa venteligen tagne i det Schlesvigiske.

3) se som Er. Kapteinen ved det Hornske Regiment lidt længere hen.

4) En efter Udsende meget udsel By i Hunderup Sogn, Gisering Herred tæsierded. Mil Nord for Ribe. [Tingbog 1646 Fol. 83].

5) se herom mere i Bilag 3.

6) Raadst. Dombog 1646.

Byen. Det ses af de talrige Paastande paa Tilbages levering (Reklamationer), og af de mange Tingsvidner, der fortæller, for at hjemle Hestes lovlige Køb. En Mand i Ribe eftergav Raadet senere en Del af hans Engleje for de Heste, han mistede i "Guenschens Tidt")."
En Mand i Øster-Vedsted mistede "en stour, brunblisset Gelling²⁾), som bleff taget af Guenschens Folch, det første de kom ind." Flere Exempler forekomme længere hen.

Meget af det, de saaledes havde strabet sammen her i Landet, sendte Svenskerne vel overland til Tyfland; men det blev da ikke saa sjeldent paa Vejen derhen god Prise for Snaphanerne i Holsten. Hvilkens Ulykke Schlebusch, som vi have set, 2 Gange havde, den ene Gang med 400 Ører, den anden Gang med sin Dresvogn, og hvad den indeholdt. Adskillige Kostbarheder er vel ogsaa bragt i Sikkerhed paa Riberhus, og altsaa med Ellettet kommet i de Danskes, men derfor vel sjeldent i Ejemandens Hænder. Grev Chr. Rantzau fik imidlertid en stor Del af de Kostbarheder tilbage, som Svensken Aaret i Forvejen havde røvet paa Breitenburg, ved Ribes og Haderslevs Indtagelse.

Det Meste af det Røvede er dog vel blevet folgt her paa Stedet, for en stor Del til hollandske Købmænd; da Republikken den Gang stod i nære Forbin-

1) Maj Cuort, som Byen beuiget haannomb, af Grandz Hansens habt Eng, som bund haffde feest, for di Heste han misse der wiði Guenschens Tidt. (Rud. Svanes Regnsk. 1646).

2) Vallak. Ooenstaende Ord, som bruges allevegne i Tingbøgerne for disse Aar, er nu aldeles af Brug, idet mindste der paa Egnen. Detimod hedder en Bede endnu her overalt en Gellevær.

delse med de Svenske, som blevne forsynede med Krigs-
fornødenheder derfra. Ogsaa indførte Hollænderne
indisse Varer og andre Overdaadigheds Artikler og
udførte derimod Stude og andre Landets Frembrin-
gelse. Holland var jo ogsaa i Fred den Lid det
sædvanlige Marked for de jydske Stude. Af hver
Stud, som udførtes, om den end var kjøbt af svenske
Offiserer, betaltes i Told til Evensken i Specie¹⁾
(5 Ørt.)

En hollandsk Købmand, Tingbsgerne flere Gange
omtaler, er Jocum van Leiden, der opholdt sig her i
Byen i April og Maj 1644 "oc imedlertid der fors-
handlet sine Varer och fra Holland her til Byen indi-
ført af adschillige Slags, Saddeler, Pistoler, Degener
och andet Rytter-Fornødenhed, item Wiin, Spedcerj,
item udført Oxen och Andet, hand her i Landet sig
hassuer tilforhandlet".

Men ogsaa flere af Byens Købmænd og Borgere
afköbte Svenskerne deres Nov. Og da de oprindelige
Ejere efter Fjendernes Vorfgang fordrede deres Ejens-
dom tilbageleveret, dels uden al Bederlag, dels mod
Erstatning af Køberens Udløg, saa opstod derved en
Del Retssager, af hvilke jeg har øft den største Del
af de Esterretninger om denne Krig, som dette lidet
Skrift indeholder.

Saaledes anklagedes nogle Borgere her af Byen
af en Del Bonder i Darum og Vejrup Sogne²⁾) for
at have købt nogle dem frarøvede Stude af en Kap-

1) Efter udgiffne Bevis betald til de Guensche Told af 50 Øren, af huet
Øre 5 Ørt er — 93 Dal. 3 M. noch betald den lidet Tolder 4 ½.
danske af huet Ørse.

2) Begge i Giærding Herred.

tejn af Horns Regiment, da det i Sommeren 1644 drog igjennem Byen. Borgerne bevise ved Tingsvidner, at Kapteinen erklærede, at Studene ikke vare Nogen farovede, men leverede af Bønderne som Krigsstyr og Brandstaf istedet for rede Pengen¹⁾). En stakels M. Morten "Feldscheer" maatte betale nogle Bønder i Hjortlund²⁾ 2½ Lønde Aug, han havde faaet af Svenskens Folk.

Men de, der frem for alle vare Gjenstand for deres Landsmænds Forbittrelse under denne første fiendtlige Besættelse, og som beskyldtes for at have staat i Forstaaelse med Fjenderne til Landets og deres Medborgeres Skade, vare Brødrene Lauritz og Peder Baggesen og disses Svoger Matz Jensen, Købmand i Ringkøbing. Denne sidste opholdt sig i den Tid, Svensken var her, i Ribe, sammenkøbte, vel især af Fjenderne, hvilket han dog søger at afbevise³⁾), en betydelig Drift Studie, og modtog til forskellige Tider store Varer og "Kjøbmandschab" fra Holland af "Homel, Viin, Mumme, Taback, Spedceri, Kauringer, som han forhandlede her for

1) Forgangen Mar 1644 da det hornische Regiment madcerit her igjennem Byen, da borde hand [Deponenten], At Anders Hansen Guldsmed sagde til Captein Leutenant paa Øder Mollen, at hand haffde købt 5 Rived af hans Frue, hand vor reed, att Bønderne schulde dette fortredet, som feidt haffde mist, och tage det fra hanneum. Da suarste forne Captein, hand torde icke frøgte derfor. Bønderne haffde ydt hunnum det wiði deris Contribucion, formedelst de hafde icke Pengen at gifte honnum. Det er flere Gange, at vi se, at Fruerne have drevet Handelen.

2) i Kalslund Herred, 1 Mil nord for Ribe.

3) han iod nemlig to Karle, som dengang tjente ham som Røgtere, vidue "att han self haffde købt dem wedt Bønder heromkring och hoes Borgerre der i Byen, och icke alt were købt wedt nogen aff Svenskens Folk.

nemmeligen vel til de Svenske, eller til dem, der havde Svenske i Kvarter. Dette vedgaar han; men han beklager sig "storlig, at han i denne bedroffuelige Heides Tid er kommen vdi Despect og Negre, ass nogen vsandferdige Mennesker, ade schal haffue bidfert Gesuehr, Krud, Voed och Munition". Han lod derfor en Del Borgere i Gaden, hvor han opholdt sig, og fra "Nabolaffuit" kræve til Bidne¹⁾), "adt de aldrig havde seet slicht huos hannem" eller vidste at han "handelet och vandelet" med slicht. Ligeledes lod han Ejouerne fra Skibssbroen vidne, at han aldrig havde ladet saas danne Varer komme, hverken i Skibe eller i Bramme, og at de aldrig havde haaret slicht op for ham, da de dog næsten dagligen arbejdede for ham²⁾).

Mod Lauritz Baggesen, en af de største Købmænd og Studehandlere her i Byen, gjordes lignende Beskyldninger. Da den ovennevnte hollandske Købmand boede en 6 Ugers Tid i hans Hus, troede "Folch, att han var enteresseret i Profit" med ham. Da han mærkede det, fortæller han, lod han ham d. 16de Juli³⁾ besikke ved 4 Mønd i hans "Eusamente i Byen, huor han nu er, och afesche ham hans Erklæring vedt hans høieste Eid, om E. B. i dette hans forskreffne Kømanschab enten ind- eller wdført, haffuer høft medt

1) Blandt disse Vidner var ogsaa den Mand, der kiste d. 5 Stude af Kapteins-Stuen, som Peder Pallesen, der havde Afsæren med Ritsmester Brunnelle.

2) Jeg finder ikke der er lagt Sag an imod ham, dette maatte da ogsaa være set i Ningkisbing.

3) Det var ved den Tid, at Tottenson samlede sine Tropper ved Nørreborg. E. B. har derfor indset, at det var den høje Tid at sikre sig, da Hollænderen naturligvis ikke vilde oppebie den danske Hærs Ankomst, men salvere sig, saasnart han funde.

hannem nogen Madschabi eller Profit eller Widenschab derom mig til Fordel." Jochum van Leiden "soer vedt End och hans Sjels Salighed, saa sant som hand vilde arffue Guds Nige eller see Guds Ansigt, da haffde L. B. iche hafft mindste Madschabi, huis hand samme Foraar till de suensche Krigsfolch fra Holland haffde ladet indføre, eller huis hand igjen funde haffue vdsørt, enten med Pistoller, Degener och anden Munition-Sachen o. s v.", men hvo, som havde sagt L. B. det paa, havde lojet som "ingen erlige Folch". Eigeledes lod han sine Nabover og Ejendomme folk vidne, at han ingen Del havde i Jochum van Leidens Handel, men at det alt var dennes eget "Kjøbenschab¹⁾". Hermed synes ogsaa denne Sag at være faldet bort.

Ikke slet saa godt slap samme L. Baggesen fra en Sag, som blev anlagt imod ham af Iffuer Wind, Ejer af Mørholm, Ridder, Rigens Raad og Lehnsmand til Dallund-Kloster. L. B. havde nemlig af Oberst-Løjt. Rothwein, som laa paa Mørholm kost 55 Øxne for Spotpris²⁾). Da Studene det Aar vare meget dyre i Holland, og, som Iver Wind beviser ved flere Varde-Købmænds edelige Vidnesbyrd, har kostet

1) Tingbogen for 1646; under iste April ere disse Widnesbyrd læste og paaskrevne. Kvægterne maa altsaa være vedblevne, siden L. B. fande sig foranlediget at føre disse Widner næsten 2 Jar efter. I. B. ovenaførte Udsagn findes i et Tingssvidne, hvori 4 navngivne Mænd under Ed og med oprakte Tingre erklære at have hørt disse Udsagn af hans egen Mund.

2) Efter Oberstens Kvætering har L. B. givet 12 Rd. for Parret, men I. B. søger at bevise ved Widner, at han i Virkeligheden kun har givet 10 Rd.

fra 40 til 46 Stuek von Achten¹⁾) Parret, fordrer han nu Betaling af L. B. efter denne Pris, med Fradrag af det, L. B. bevisligen har betalt Oberst R. L. B. paastaaer derimod, at han solgte Studene til nogle Købmænd fra Harlingen her i Byen for 23 Rkd. Parret, at leverer i Skibet paa Rheden, og indsender tillige en lang Negning paa Varer, han har leveret Obersten foruden Købepengene og paa sine Omkostninger ved Udstibningen, hvorefter han kun har vunnet en Ubetydelighed ved denne Handel²). Videre klager J. W. over, at han i Forstaelse med Hjenden har ladet Køer, Haar o. s. v. bortføre fra Gaarden, ladet fiske i dens Grave og Damme og gjort ham anden mere Tort. Efter lang Tid, mange Omstændigheder og Nejser, efter at Rigs Raad 2 Gange havde givet Erklæringer desværelse, blev Sagen påsædmed ved Ribe-Raadstuet saaledes, at L. B. skulle betale 220 Rd. og 2 Køer som Erstatning³).

At ogsaa Fru Ida Gjøe til "Lindberregaard"⁴) lod tiltale L. B. for Skade, han havde tilføjet hende i

1) Stuek von Achten er den hollandske Venetianske paa Piaster (omtrent 56 R.).

2) Af nogle Tingsvidner i Protok. for 46 sones det, at han i Begodselsen gaafte vilde fragaa Købet af Studene, hvilket han dog siden har opgivet.

3) L. B. sones at have været den Eftergivende i denne Sag, og den, som det var mest om at giøre, at faa et Forlig i stand, hvad enten nu hans Modparts høje Rang har stemmet ham, eller han ikke havde ren God at staa paa, eller for Handelens Skold. Under Sagten foregaaer han ham Handeler f. Ek.: "Jeg haffuer last med C. J. om Nørholms Korn, saa vch da jeg kunde schaffe en Kiohmand til de Nørholms Ørne, will jeg giøre min Beste". Møgde Uddrag af denne vidtloftige Sag, dels som oplosende Bilag, dels som karakteristiske for Tiden, dels som Curiosa er medbevit under Bilag 3.

4) Ælgod Gogn, Horne Herred, nu udstykket.

Fejdens Tid ved sine Forbindelser med Fjenden, viser sig af nogle Tingsvidner, L. B. lod føre her for Tinget, men da disse blot ere sorte for at bevise, at en Reise, Baggesen foretog sig til Varde, og hans Ophold i Landsbyen "Blaxmark"¹⁾) var i egne, nødvendige og Fru Gjøe og hendes Ejendom uvedkommende Forretninger, kan man ikke deraf se, hvorom Sagen egentlig har drejet sig, kun saameget ser jeg, at hans ulovlige Fisseri i Dammen ved Lindberggaard ogsaa her har været en af Ankeposterne²⁾). Dog synes det, at Hovedsagen ligeledes ved denne Lejlighed har været Studekøb. At L. B. uagtet alle disse Beskyldninger ikke kom aldeles i "Despect" hos sine Medborgere, kan slutes deraf, at han nogle Aar derefter blev valgt til Maadmand heri Byen.

Hans Broder Peder Baggesen var ogsaa af dem, der beskyldtes for Forbindelser med Fjenden til Andres Skade. Han var "Kongl. Majest. Tolder", men tillige drev han Handel, især med Stude. Om ham beretter et Tingsvidne, at det Kvæg, der, som vi ovenfor have fortalt, blev røvet paa Kragelunds Mark, blev fundet i Kloby³⁾ i Peder Baggesens Forvaring,

1) Varde Landsogn Nord for Byen.

2) Disse gientagne Beskyldninger for Fisseri i andres Damme har foranlediget L. B. til at føre sine Dienste Folk, baade de, som tjente ham nu, og de som, havde tjent ham, videre Naboer og Andre som Vidner paa, at der ikke havde været fært Karper eller Karudser i hans Hus "ald den Stund Suerischens Folck vor her i Landet, huerken fra en Sted eller en anden, meget mindre nogen Karuser emedertid er set kogt eller forterd i hans Hus i noget Maade enten af Venner eller af Fiender, och dette bad de dennem saa Gud til Hjelp paa o.s.v.

3) Denne Gaard ligger over enhalv Mil syd for Ribe, bører til Dom-Sognet synes da at have tilhørt p. B. i det ringeste har han lejet

og at han kun tilbageleverede 10 Stude deraf. En vis Anders Kloby fortæller, at P. B. havde givet en svensk Rytter, der var hans (P. B.) "Salva guardi och laa paa Kloby", Ordre at bringe ham (A. K.) til sig i Nibe, og at han maatte give denne i Rdsl. "for at være med Fred og ikke torde komme til P. B." 2 Vønder vidnede, at de stode paa Birkelæv Gade, da Sledbusz laa der, og da "komb en Rytter ridendis och haffde Anders Kloby bag paa Hesten, saa satte Rytteren Tern paa hannem, da sagde P. B's Salva gwardi til A. K., nu haffuer jeg fortjent 200 Rdsl. af P. B. om jeg kan fange dig eller staa dig ihjel."

Borgermester Peder Skriver har oftere ladet P. B. "fremesche" til personlig at møde paa Tinget, for at svare paa nogle Spørgsmaal, han vilde forelægge ham. Men P. B. har stedse ladet svare, at han havde at bestille med Tolden paa Kongl. Maj. Begne, men laader møde ved en Fuldmægtig, med hvem Borgermesteren Intet vil have at bestille, da han ikke ved, om han er saa "loufast oc wederheftig, at han kunde wære en Procurator och gaa til Linge med en erlig Mand." Endelig fremlægger han senere en "thydsche Bedel, dateret det hollandsche Schib 16de Nouember 1644 og bemeldte B. P. S. tilschreffuit", hvilken handler om "noget Geuehr, Finderne schulle haffue goed Kundskab om oc at der wor Forreder derefter, og giver B. hannem til Sag, om han ikke vidste, hvem som var Alarsag til at forraade dette Geuer¹⁾"; videre

Gæsningen der. Salvegarden, som laa der, skulde vel passe paa, at hans Stude ikke kom bort.

1) Det er mig ikke klart, om Talen her er om Waaben, som skulde tilføres de Svenske eller de Daniske, for ogsaa den danske Reg. lod Esse Waaben i Holland. Der findes flere Artikler i Tingbogen, som

lader han ham, som ej heller denne Gang havde indfunderet sig, tilspørge, om han kunde benægte, at han havde udgivet svensk Gods at være sit, under den "Protext at det icke schulle komme vdi woris allernaadigste Herres og Konges Hænder paa Søen". Jeg finder imidlertid ikke, at P. B. er blevet videre førfølgt eller dømt, men han vedbliver at fungere som Tolder og Raadmand til sin Død i 1650¹⁾). Disse i Byens Ting- og Raadsstue-Bøger omhandlede Sager ere naturligvis først forte i Aarene 1646-49, men da de Begivenheder, som var Varsag til dem, forefaldt i dette Tidsrum (1644, Jan.-August.) og de tjene til at oplyse dette, har jeg anset det for rigtigt at omtale dem her.

Vore egne Tropper, Byens Befriere have ei helter forladt denne tomhændede, men en og anden har baaret sig ad, som om han var i Fjendens Land. Og her er det især gaaet ud over dem, som den offentlige Mening beskyldte for forræderiske Forbindelser med Svensken. Saaledes tog "den holstensche Arme" en Stud fra L. Baggesen. En Pige oplyser ved Lingsvidne, at hun har købt et "Offuer-Dynesbor medt bla Striber vdi, da det holstensche Arme var her" af en Nyttor for en Daler og en Kande Øl.

En "Muscheterer" af Oluf Steffensens Afdeling trak ved højlys Dag "en Gelling" ud af Stalden

skønes at angaa Beskoldninger for Forræderi af B. P. B. mod P. B. Men man kan ikke se, hvorpaa Beskoldningen grunder sig.

¹⁾ Han døde i maadelige Omstændigheder, som ses af de mange Sager, der fortælls af hans Kreditorer efter hans Død; ogsaa deraf, at hans Enke i den 2den svenske Krig i Begyndelsen kun stattede efter 2 f. Skat, og siden blev ganske fritaget.

hos "Læsemester" M. Christen Friis¹), under det Foregivende, at det var efter hans Admirals Befaling, hvilket siden viste sig at være Ulsandhed²). En anden Trop bortsørte en Del Huder og Skind, som det synes, soverts³). Men fremfor alle andre maatte Mads Jensen fra Ringkøbing betale Gildet. Endnu medens Belejringen stod paa, nemlig den 13de August, lod Ritmester Jocom v. Deberen ham frataage 106 Øyne, som han lod drive til Havn. Desuden lod han af en Stald udtage to Heste og en lam Øxe. Paa samme Tid trængte hans Ryttere ind i Mads Jensens "Lusamente og Geualdigen fratoog hannem en Silche-Bardyret Sengflede, som laa paa hans Seng, 4 flamsche Haanddischblader, 1 Sølfschee, 1 Sølv-Stob, 4 Allen brun Klede, nogle af hans Liff-Kleder och Leikleder, 7 flamske Tapeter, 2 Tonder hollandsche Kauringer, de opsloge och fylte deres Sommer fulde af, wdtappet for hannem Viin och Mumme, tog ogsaa

1) Rector Theologie og Præst i Vester Vedsted. Han havde været Rector ved den latinske Skole her i Nyen. Han drev ogsaa Stude-Handel; thi jeg finder i Regnskaberne over Kaab-Penge, at han aarlig har laa det 40—50 Stude udfore soverts.

2) Det var en Bonde fra Raahede, som ved Hjelp af denne Soldat, sit Bysbarn, tog Hesten, som han foregav var en, de Svenske havde frataget ham og solgt M. Friis. Denne derimod paastod, at have købt den af Borgerm. i Aalborg, som mulig har købt den af de Svenske, da han maatte for Studehandelen, som han drev stærkt, har opboldt sig her en Tid. Tingbødnerne herom fortæs i Sept. og Okt. 1644; da var omtalte Caspar Olufsen i Raahede endnu. Om man deraf kan slutte, at Flotellen (eller Korpset), hvortil han hørte, ligedes var her, kan jeg ikke afgøre.

3) det skedt Sommeren 1644, da Israel Isachsen udmarscheret medt sine Holch, da vor de paa Niels Kochs Post och fasted alle N. Ks. Schind neder, da vor de tøre alle sammen, och blev indbunden och nederboren till Broen.

fra hannem en Parthi-Tubach, och huis de icke kunde driche af i Husen, loed de udbere i Rander og Spande, og tog Nøglene fra hannem til Kielderen, och gjorde ham en drøfelig Gewold och schade", men hvad deres Navn var, som gjorde det, det vidste Widnet ikke. I et Hus, hvor han havde Varer liggende, kom ogsaa et Parti Rytttere af samme "Kumpeny" og fratrædte ham først "en stuor Parthi hollandsche God-mielchs-Oste, som de vdbare i Seche-Tal, desligeste adtschillige Spedcerj, nogle Copper Sucher, Weber, Risengryns och adtschillige mier Slags. Dernest toeg de en kostelige brun Gelling¹), med andet mere Mumme²), de vdtappet och fordrach for hanem." Endelig gif Lauris Baggesen op til Ritmester Deberen, som laa i Kvarter hos Peder Baggesen, og gav ham i dennes og en anden Mads Nærvarelse "40 Rd. in spedeie, for hand schulle lade leuere Maß Jensen sin Øxen och Hester igjen, hand haffde ladet tage fra hannem, som hand ocsaa loffnitt, och alligevel tong samme Øxen medt sig och beholdt Pengene."

I Juni 1646 lod Mads Jensen Ritmesteren, som den Gang laa i Kvarter i Odense, indstevne til "Riber-Gefeting och Hvidding-heredhiting, samt til Riber-Nadhus for Widnesbyrdt, saa och for huis Loumaal, Mads Jensen af Ningkisbing haffuer den goede Mand at tiltalle for." Stevningsmændene berette,

1) paa et andet Ting vidner Peder Paslesen, at han har solgt M. J. en brun Gielling noget før Kongens Folk kom til Bryn for 28 Rd. i Ware og Penge. Den toeg R. M. Krigsfolchet, som wor wnder Ritmester Deberens Kommando, hannem fra, samme Tidt Slottet bleff bloquerit første Gang i Augusti 1644.

2) Som bekjendt, et Slags stærkt øl, især var Brunsvig bekjendt for sit Mumme.

at de talte mundtlig med "hans Trompetter Mathies for hans Quarter i Ottense, men Ingen paa bemeldte Nitmester von Debrezens¹⁾) Begne er møte til Bedermaalsting at suare hertil."

Senere omtales denne Sag ikke; er der ført Process, har det været for et andet Forum. Men det laader til, at Intet videre er gjort ved Sagen, og at det altsaa egentlig er Nitmesteren, der har havt Forsdelen af Mads Jensens Handel med Hollænderne og Svensken.

III.

Til Slottets 2den Erobring.

(16de August — 3de Desembr. 1644)

Sidst i August var Byen altsaa befriet baade fra Venner og Fjender; og "1644 7de Sept. begyndte wi i Jesu Naffn at holde Ting i dette Aar, efter att Guenschens Folch haffde quiterit Byen och Niberhus." Nu kom nogle af de Flygtede tilbage og fandt tildels deres Huse ødelagte. Nu hørtes fra alle Kanter Klager over det lidte Tab, de hørtesvede Kreature, o. s. v. Besværinger fortæs, som vi have hørt, over dem, der formentes at have staet i Forbindelse med Fjenden og sat sig i en uretmæssig Besiddelse af deres Medborgeres Gods, og Fordringer om Erstatning gjordes til dem. Det synes, at enhver har troet sig berettiget til, igjen at sætte sig i Besiddelse

¹⁾ Saaledes skrives hans Navn allene paa dette Sted. Ellers Debren, Deberen og Debberen, i Regnskabsbøgerne for 41—42 Debering.

of sin i Krigen mistede Ejendom, hvor han træf den, og hvad Adkomst end den nuværende Besidder troede sig at have. Saaledes finder jeg, at Bonder her fra Egnen uden videre dreve de Kører, de troede at vedkende sig som deres, fra Byens Fælledsdrift¹⁾), og da Besidderne, som flagede derover, ene stytte deres Klage paa Beviser for, at de ikke have købt Dyrene af Svensken²⁾), synes deraf at kunne sluttet, at hin Fremgangsmaade ikke paaankedes, naar Kvæget bevises at være købt af Fjenden.

Ligeledes gif, som et Tingsvidne oplyser, den 16de August 1644 6 Bonder fra Vilslev ind paa Krogs gaards Mark, hvor Anders Svane og Peder Palle sen havde en stor Flok Stude gaaende paa Græs, tog hver en, og drev dem bort uagtet Bogternes Indsigelse. Det samme gjorde 3 Bonder fra samme By Dagen efter. Og endnu den 3die Dag kom 3 Andre, som ogsaa dreve en Stud bort. Disse sidste, siger Vidnet, vare bevæbnede den ene med en Bøsse, den anden med en Skjep. Paa hans Spørgsmaal,

1) 31 Octbr. 1644 Niels Hansen Hjord (saaledes kaldes endnu Horden) til Nørport wond o.s.v. adt det scheede sig 2den Søndag efter ott Kongens Folck kom hid til Boen sidst forleden, da Komb. L. G. af Stor-Darum selff 3die til mig og spurde, om jeg havde i Koe jeg ville misle. Da spurde jeg hannem adt, huad det schulle were for en Koe, da sagde han, adt det wort Læs Guldsmeds. Da bad jeg hannem gaae til Byen oc tale medt Læs selff. Men han suarre ned, hand vilde gissue Læs Knæffen, og sagde: Sig til Læs, at baade han och Læs Torbel skal faa Scham for deris Umag for min Ko de basfue kist, saa toeg han oc hans Datter samme Koe fra de Andre Byens Kører och dref den buort.

2) For Tingsdom stoed S. P. och tog Gregers Guldsmed i Hand paa Læs Guldsmeds Begne och fuldt och fast biemlet Læs en graagrimet Kolle [kullet] Koe, som hand basfde sollt hannem och tachet Læs gaat for god nsiagtig Betaling i alle Maader.

hvor de vilde hen med den, sagde de, at det var deres Øxe, at de havde selv født den op og paa stode, at Bidnet havde set den paa deres Stald. Han advarerede dem ydermere: "lader Øxen gaa ellers brænde i Eder paa den. Det er Anders Svanes"). Denne sidste Ytring leder til den Formodning, at Kvæget ikke kunde fordres tilbage, naar det var købt i en vis Afstand fra dets Hjem. Denne bestyrkes derved, at A. S. samme Dag ved et Lingsvidne beviser, at den omvistede Øxe var mellem et stort Parti, han ved Midsommers Lid købte af en svensk Ritmester mellem Haderslev og Kolding. En Del Øxne, som tilhørte Peder Pallesen, bleve ligeledes bortdrevne fra Besselberg, hvor de græssede, "af Kongens och Welb. Peder Langis²⁾ Ejendere." Bidnet vil ikke angive af hvem, da han ikke vil "udlegge sig medt P. L. Ejendere."

De oprindelige Ejere lode deres under Krigens røvede Heste borttage paa andres Marker og af deres Stalde, eller søgte, ved at mærke dem, at betegne deres Ejendoms-Ret. Saaledes hører en Mand af sin Nabo, at han har set den "Gelling", forstnævnte har mistet i Krigens Begyndelse, paa Nibe Marked for en Bardensers Vogn. Manden gaaer nu til Varde, "for at forfare, om han ei kunde komme i Ferd medt samme Gelling." Han fandt den endelig ogsaa der i en

1) Han var Raadmand og Byens Regnskabsfører og blev Borgermester i 1646 efter Peder Skriver.

2) Længernes ejede den Lid Kjærgaard, hvortil Vibølle og Darum byer dengang hørte.

Mands Stald, men da han vilde tage "Tongsmærke och schere noget af Øren paa samme Gelling, formiens te P. M. (Besidderen) hannem och slog hannem ned till Jorden, och imidlertid forstach hand samme Gelling ved en Side, adt han ikke mere fich den at sie."

I Oktober er en kongelig Skat paa 2000 Mdlr. paabudet Byen til "Rigernes Defension, Krigsfolkenes Werbung og Underholdning, de tuende Parter strax deraff at vdgiffue, oc den 3die Part engang inden Juul forsinkende, och er lagt af Borg. oc Maad saa oc de forordnede 24 Maend 17de og 18de Sbris 1644, en Mf. Skat giffuer 10 Elet D.¹)."

Da Hjenden fort efter kom igjen, er denne Skat neppe blevet erlagt.

I Skattesordelingen finder jeg ved et stort Hus²) og tre mindre anmæret: "Skatten bleff efterlatt for Brandens Skyld." I Tingbogen finder jeg, at denne Brand var 14 Dage efter Mittelsdag, og at forinden de brændte Huse nogle Nabover "fich en stuor Schade paa der hus oc rørende Goeds."

Dog varede det kun fort, inden man etter maatte befrygte sjældligt Angreb. Torstenson var rigtig nok, som ovenfor sagt, rykket ud af Landet, men da han naaede Bleckede i det Hannoverske og havde forstærket sig ved Rönigsmarcks Korps, sendte han sidst i September 2000 Rytttere og 500 Godfolk³) tilbage mod Danmark. De anførtes af Oberst Helmuth Wrangel. Denne vilde Kriger, som den tydste Altmue

1) Skatprotokollen for 1644.

2) Det var nemlig sat i 2 Mf. Skat.

3) Slangen, den Glückst. Dagbog. Baden har ved en Trykfeil 5000 Godfolk.

kaldte "der tolle Wrangel", var, efter Slanges Sigeende, ikke besægtet med de svenske Wrangler, men en indfødt Tydster, og døde strax efter Krigen i Wismar.

Han trængte atter ind i Holsten, og slog de Danske ved Pinneberg. Efter forgæves at have forsøgt at undsætte Breitenburg og erobre Steinberger Skandse, plyndrede han Hæhoe, gif derfra mod Kiel, som han erobredে.

I midlertid havde den store svenske Flaade under Carl Gustav Wrangel forenet sig med den hollandske under Thaysen, nu Ankerhjelm, slog og ødelagde den 13de Okt. aldeles den danske under Prost Mundt. Helm. Wrangel blev nu forstærket ved Soldater fra den forenede Flaade, og erobredে i Forbindelse med denne Gemern. Da Ankerhielm fort efter tog tilbage til Holland, landsatte han alle sine Landtropper og lod dem støde til Wrangel. Denne Forsicertning satte denne i Stand til at trænge op til Haderslev, som han efter 4 Dages Betejring erobredে. Han gif derfra til Niberhus, erobredে dette og Byen, som det synes, uden Modstand, lagde en stærk Besætning paa Slotet under Anførel af Oberstlojtnant Mortaigne, som indtil 6te Oktober¹⁾) havde kommanderet paa Breitenburg. Slottets Besætning lod han udbedre og forsyne med ny Værker, dels for at have Nyggen fri, men især for at sikre sig Forbindelsen med Holland og lette sig Tilførel og mulig Forsicertning-derfra og fra Königsmarck, som stod i det Bremiske. Fra Nibe drog Wrangel til Manders, hvor han af-

¹⁾ Da havde han maaret kapitulere, men mod fri Aftmarsch, og uden Forpligtelse til at afholde sig fra videre Deeltagelse i Kampen.

stak og forstandede en Fejr¹⁾). Det sidste Ting her i Byen i 1644 blev holdt d. 3te Oct. Wrangels Ankomst har altsaa ventelig været i de første Dage af November.

Om denne Svenskens anden Besættelse af Byen og Slottet har Raadstu-Arkivet kun givet saare lidet Oplysning. Kun saameget har jeg fundet, at der er forløbet 6 Uger fra Svenskens Komme indtil de Danskes Ankomst og Slottets Belæring. Ogsaa finder jeg Spor til, at Mortaigne har provianteret Slottet for længere Tid, og foretaget Bygning der, alt paa Byens Bekostning. Et østere anført Indleg²⁾ hedder det nemlig: "Item den Tid Martagni kom her til Slottet, da fach wi en Dragon medt sin Hest i Quartier, som wi holdt i 6 Ugger, och gaff hannem huer Vgge $7\frac{1}{2}$ Mf." Et Byens Regnskab for 1646 anføres 80 Daler, betalte til en Mand for 8 Sønder Sild, som Borgermester og Raad bekom af ham til "Mortagni" i Fjendens Tid. Fremdeles er efter samme Regnskab 8 Daler betalt Borgermester Morten Lassen for "det Wax han leuerede til Mortani", og endelig anføres en Del Sommer, leveret til Slottet paa forskellige Tider af 100 Dalers Verdi.

En stor Del af de Tropper, som om Sommeren havde været brugt i Skaane, gik nu over til Svn, og derfra, forstærket ved flere Korps, under Anførel af Rigets Marsk Anders Bilde over til Jylland, hvor denne forstådende sig ved Snoghsj³⁾). Paa den anden Side havde Erkebiskoppen af Bremen, Prinds Fredrik af Danmark, som Kongen havde indnevnt til Generalissimus for Holsten, samlet en Hær i Glück-

1) Glænge.

2) Bilag 2.

3) Glænge.

stadt, bestaaende dels af Tropper, som han selv havde ført over fra Bremen, dels af det Penhisse¹) Regiment og en Afdeling Artilleri fra Fæstningen²).

Den 24de November begyndte Toget fra Glückstadt og gik over Ijehoe til Nendsburg. Den 2den Desember gik Grev Penz tilbage til Glückstadt med 5 Kompagnier (Halvdelen) af sit Regiment, for at bække denne vigtige Fæstning, der truedes med et Angreb af Rönigsmarck³). Den 2den Halvdel af Regimentet, som blev ved Hæren, besaledes af Oberstlojtnant Steinberger, Kommandant i Krempe, en udmærket Anfører⁴).

Med den øvrige Hær, som Slange angiver til 4000 Mand, stodte Prinds Fredrik nu, efter dennes Beretning, til Rigets Marsk i Lejren ved Snoghøj, men brød strax efter op derfra, og drog med det Halske af den samlede Styrke, hvilken efter Slange var 11,000 Md., imod Ribe, medens Marsken med den anden halve Del stod ved Kolding for at iagttaage Vrangel, hvis han vilde forsøge noget til Ribes Undsætning. Om denne Forening ved Snoghøj taler den oftnævnte Dagbog Intet; men efter den synes Prinsen lige fra Nendsborg at være gaaet mod Ribe. Slottet blev formeligt belejret og heftigt bestudet. Den 27de Desember faldt Oberstl. Steinberger i Et begravene. Den 30te blev Slottet taget med Storm i det 3die Angreb, og Besættningen nedsablet tilligemed Anføreren Mortaigne.

¹) Grev Penz, Kristian den 4des Svigerssn., var Gouverneur i Glückstadt.

²) Den Glückst. Dagbog.

³) Dagbogen. ⁴⁾ Sammestedt.

I Tidsbestemmelseren har jeg fulgt den Glückstadtse Dagbog, der kjendeligen er ført af et Øjevidne og trykt allerede Året efter Krigens saameget mere, som den stemmer fuldkommen med den ovenfor anførte An-
givelse¹⁾ af Mortaignes eller hans Folks 6 Ugers Ophold her i Byen. Glange²⁾ sætter derimod disse Begivenheder i Midten af Januar 1645, og Terpæger henvører endogsa Mortaignes Besættelse af Slotet til denne Maaned³⁾.

At Befrielses Armeen har været temmelig talrig, kan sluttet deraf, at det titomtalte Hus i Graabrodsgade havde otte Hyttere i Indkvartering, "som wi holdt ald den Stund, dj var her i Byen, som kasted os 16 Rd." Deraf maa jeg antage, at de vare her omrent 14 Dage⁴⁾, da, som vi ovenfor have set, en simpel Soldats Kost ansloges til 1 Rd. ugentlig. En anden Husejer beklager sig "noch sich wi schaade af Hertug Friederichs Holch, imedlertidt di wor her i Byen, for 14 Rd." At ogsaa dette Korps i Kampens Hede ikke altid har erindret, at de vare i eget Land, og at Soldaterne ikke have tænkt paa at tilbagegive Ejermændene, hvad der ved Slottets Erobring faldt i

1) Mod dennes Paalidelighed kan ikke den største Twivler have noget at indvende. Den er gjort i et Indlæg, fremlagt for Ribe-Raadstuet Året efter Krigens ikke modtagt i Modpartens Indlæg, og i Dommen er den derpaa grundede Paastand taget til Folge.

2) Turde vi antage, at medens Dagbogen bruger gammel Stil, som endnu den Tid var almindelig, Glange har bestemt Tiden efter ny Stil, blev Uoverensstemmelsen mellem dem ubetydelig, da 3ote Desember gl. Stil er 9de Januar efter den ny.

3) Ogsaa om Slottets anden Erobring maa jeg benvise mine læsere til Historiske Esterr. om Riberhus, Progr. for 1835.

4) Beleiringstiden naturligvis medregnet; Thi Pr. Frederik maa være brudt op fra Byen strax efter Erobringten.

deres Hænder, er mere end rimeligt. Saaledes finner jeg, at en Bonde tilbagefordrer som sin Ejendom en Hest, en Borger her i Byen købte af en af Kongens Folk, da Slottet sidste Gang blev indtaget. Et Regnskab over Indtægt og Udgift ved Havnen for 1645 findes anført en Del Omkostninger ved Bygningen af en Pram, istedet for Byens gamle Pram, "som bleff afbrøt och brendt aff Kongens Folch."

V.

Efter Slottets 2den Tilbageerobring.

Da Wrangel sik Esterretning om Angrebet paa Niberhus, brød han strax op fra Lejren ved Randers, for at komme det til Hjelp, men da han paa Vejen erfarede dets Indtagelse, trak han sig atten tilbage til sin Lejr. Prinds Frederik, som atten havde forenet sig med Marsken, vilde overtale denne til i Forening med ham at gaa los paa Wrangel, føge at løske ham ud af hans Lejr, og hvis dette ikke lykkedes, da at angribe ham i den. Men Marsken erklærede, at han ikke turde udsætte de ham betroede Tropper for den Fare, et saa voveligt Foretagende førte med sig, og trak sig med sin Hær over til Fyn¹). Prinsen forlod, opbragt over en saadan Forsagthed, Armeen, gjorde en fort Reise over til Kjøbenhavn²) og kom allerede den 16de Januar igjen tilbage til Glückstadt³).

Da Wrangel, som havde ventet at blive angrebet

1) Slange.

2) Slange.

3) Glückst. Dagb.

eller i det mindste indessuet i sin Lejr, erfarede Uenigheden mellem de danske Feldherrer og hørte, at Marsken havde trukket sig tilbage til Fyn, bød han hurtigt op med den største Del af sin Hær og ilede ad Holsten til¹). At han paa dette Tog er kommet igjennem Ribe, kan slutes af det østere anførte Indlæg, som siger: "Item den Tidt Wrangel drog igjennem Byen, da ydlagde wi till hans Folch i rede Venge 9 Mf." De forskellige Udgifter, der ere gjorte af Huset under Krigens Løb, ere nemlig anførte efter Tidsfolgen, og denne Post nævnes efter den Omkostning, der er voldet af Hertug Fredriks Folk, og kan altsaa ikke angaa hans Ophold i November i 1644. Et andet Liagsvidne siger udtrykkeligen, at Wrangel var her i 1645 sidste Gang²). Ved Wrangels Dørermelse trak Prinds Frederiks Hær sig tilbage, den skildtes ad, om end ikke rent oplossetes. Artilleriet blev i Kendsborg, hvor det kom ret tilpas. De øvrige Tropper kom mod Slutningen af Januar, lid efter anden, tilbage til Glückstadt³).

Wrangel drog nu igjennem Holsten til Altona, og fik fra Hamborg af sin Hær forsynet med det fornødne. Efter dernest at have slaget flere Afdelinger af den danske Hær under Bauer og Ahlefeldt, bemægtigede han sig flere Skænder, som skulde dække Ditmarsken, trængte ind i denne og huserede der i Marts Maaned paa det Frygteligste⁴). Efterat han nu havde trukket

1) Slange.

2) M. G. Borger ibid. wond o.s.v. at han i det Aar 1645 ledte en lille Rosdshimlet Gelling af Hess schreder for 15 Sld. och den samme Gelling solde han igjen for 20 Sld. det sidste Wrangel var her.

3) almærlig, Glückst. Dagb.

4) samme steds.

de Tropper og det Artilleri til sig, som han havde efterladt sig i Lejren ved Manders, og efterat han var blevet forstørret med 2000 Musketerer, vendte han tilbage og belejrede Rendsborg¹⁾). Her fandt han en uventet Modstand, og efter flere forgæves heftige Angreb og Storme, hvori han tabte mange Mennesker, forandrede han Beleiringen til en Blokade.

I Begyndelsen er Beleiringsarmeen især blevet forsynet med Proviant fra det Ejderstedtske. Men siden udsendtes større eller mindre Partier fra Lejren til det nordlige Slesvig og Jylland for at foretage Udførselning af Proviant. Saaledes figer Dagbogen ved Slutningen af Maj, at Fjenden holdt sig ganske sikker i Lejren og sendte mange af sine Folk til Jylland.

Efter Wrangels Gjennemtog havde Byen da no i nogle Maaneder. I den Tid er en Del Matroser blevet udfreven her i Byen og Egnen, men at de vægts rede sig for at reise, ses af et Tingsvidne, hvorved de twende Stadsbud²⁾ edeligen bekræftede, at have paa B. og N. Begne tilbuddt dem Reisepas og de nødtørstige Tærepenge. Dette Ting er holdt den 24de og var det første i Aaret 1645. Siden holdtes kun Ting 14, 15, 16 April, og efter den Tid ikke mere hele Aaret igjennem. Frygten for et Angrebs Forryelse spores ogsaa i hine Tingdages Forhandlinger, saaledes tages f. Ex. ved Bestemmelserne af et Huses

1) Slange. Dagbog. Rendsborg Befæstning var i maadelig Forfatning og den havde ingen Rolle spilt i Krigens før.

2) En ikke lille Glaade udrustedes i Winteren 44—45, men blev ikke før dig førend i Maj; den var maadelig udrustet og havde især Maus gel paa Matroser Baden.

3) Saaledes kaldes endnu stundom Politibetjentene her i Byen.

Værdi Hensyn paa "hvad dennem sjuntes efter denne farlige Tids Tilstand."

I Juni finder jeg Spor af, at nogle af de, som ovenfor er omtalt, fra Lejren for Mandsborg udsendte Partier ogsaa ere komne hertil og have foretaget Udskrivninger. Men herom kan jeg kun meddele saare saa Oplysninger, da Hovedregnskaberne mangler ogsaa for 1645, og af de 4 Ræmner-Regnskaber kun et er tilstede, og det netop af den Ræmner, hvem de førreste og de ubetydeligste Forretninger overdroges. Af dette ser jeg imidlertid, at en Nitmester Lucas af Wrangels Regiment var her sidst i Juni, og at 50 Ryttere blev holdende udenfor Byen ved Lustrup, hvorhen den revirerede Proviant sendtes dem.¹⁾ Ved samme Tid sendtes herfra soverts en Hest til "Regimentets Quartermester under Oberst Wrangel"²⁾.

Men den, der især synes at have forestaaet Udskrivningerne her i Byen, var Oberst Sebastian von Rothenburg³⁾, om hvem Tingbogen siger, at han "haffde Ein Quartier her i Byen, och haffde Riberhus leen under Comando och Contribution⁴⁾. Han

1) 28 Juni forskaffet iegh efter B. och Ns. Befalling Oberste B. Nitmester Lucas till 50 Ryttere, som loe uden Byen ved Lustrup det efterfølg. i Ehsnd Øll, 8 schip Ros, 20 schol pund Ost, 24 Par Brod, o.s.v.

2) min Ræmner leverede og betalte det Fornedne til Hestens Fortæring paa Rejsen, f. Ex. i tom Øll Tsnd, at tage Vand vdi, 2 Mk., Anders Vægter for 10 Kniper hs at Knipe i Anders Grunder Stold 3 b. betalt for det at agge ud til Schibet 12 b. Skipperen, Hans Bech, var her fra Byen [omtales Program 1834, S. 24, i Ann.]

3) Navnet skrives baade Rottenborgh, Rodenbor og Rodendorrig, men i Regnskabet oftest blot Ob. Sebastian.

4) Tingbog for 1646 [A 66] Fol. 1. Tiden nævnes ikke paa dette Sted. Men saavel omtalte Ræmnerregnskab, som en vidtlaeftig i Dombogen for 46 behandler Toldsag, viser, at Ob. Roth. først vor her i 1645,

har paalagt Byen Brandstæt, og maaſſe endog flere Gange, da samme Sted beretter, "adt han Eftergass alle Niber-Hospitals tiener den sidſte Skat och en Part aff dennem, som haffde da allerede den vdgiffuit ſich den igjen¹).". Dog formener jeg, at han førſt har paalagt diſſe Skatter, da han ſenere kom her til Byen igjen, ſom vi ſtrax nedenfor ville ſe. I Sommeren 1645 har han i det mindſte ikke ſtadigt oppholdt ſig her, da de Levnetsmidler, han fik, udtrykkelig ſiges at være ham tilſendt til Skib²). En ſtor Røtvogn er paa Byens Bekoſning gjort til ham³). I Auguft er leveret "en barfuld Fleſch den lange Quorthiermester ſchulle haffue." ſtrax efter d. 28de Aug. 6 Lønder Øl "at bære paa Dørſuit och lade paa Øb. Sebastians Vogn," ligeledes Dagen efter 6 Lønder.

For at aſſſære Wrangel Tilførelſen fra Jylland, ſendte Kongen Anders Bilde med to Regimenter

og ikke ſom i Programmet for 1835 formentes, allerede i 1644 paa samme Tid ſom Mortaigne.

- 1) Hvis der ved den i Bilag 2 omtalte ſidſte Brandſchatt menes denne af Ørb. paalagte, da behøb denne ſig, ſom ovenfor er vift, til omrent 6000 Daler.
- 2) d. 3 Juli bleff ſchickit medt Anders Verlohren dette efterschreffne Proviant til Oberſt Sebastian. Anders Verlohren ogsaa kaldet A. Frischuster var en Skipper, ſom jeg øfte har ſet omtalt f. Ex. i Hexen Maren Spilds Sag. Han ſtod i ſpidſen for en Del Borgere, ſom i Forening dreve Študehandel, [Compagni Gelschab, Madschab: Brødreib]. Omtalte Proviant bestod i 12 Dretunger [Rødtung] 4 Skinker [Bosſte] 2 Lax, 1 Lønde Kaurting o.s.v. Giffuen Begteren for det och mere, han ſich medt ſig at bære til ſchibet.
- 3) den 6te Juuli betalt Soban Pouc Wor, terpentin och Spaniſch græn ſom kom till Offuereteken paa Røtvogen, ſom Øb. Seb. ſich 7 Rd. noch til ſchibſtire o.s.v. 6 Mk. Tollig til samme Offuereteken o.s.v. d. 11 Juilli kom en "egl. dansch Landzeli Buod" med Breve til Bispen, ſom altsaa ikke har forlade Byen.

over til Jylland, hvormed han slog den svenske Oberst Würzburg ved Kolding, fangede ham selv og nedfældede eller adspredte hans 500 Ryttere. Slange siger ikke, naar denne Treffning sandt Sted, men fun, at det var den sidste i Krigen, og Baden siger, at efter den Lid havde Jylland No, og ingen Fjende eller fjendtligt Foretagende spurgtes siden i denne Provinds. At Udstriivningerne alligevel ikke ganske standfede, have vi vist ovenfor, og at idetmindste Ribe og det sydlige Jylland baade hørte og følte Fjender og fjendtlig Behandling selv efter Fredens Bekjendtgjørelse, vil det følgende vise.

Den 7de Avgust tilskreves begge Magters Generaler og Admiraler om at opøre med Fjendtlighederne, og den 13de undertegnedes den ulykkelige Fred til Brømsebro, men endnu forblev den svenske Hær over $1\frac{1}{2}$ Maaned i Landet. Da Vrangel som Følge af Freden havede Beleiringen for Mandsborg, trak en Del af hans Hær sig mod Nord for at aflagge Jylland det sidste Besøg¹⁾), og forsyne sig med Levnetsmidler og Penge til Rejsen.

1) Indtil deng suensche Armei sidst reiste aff Mænsborgs beleiring och Masserit her ind i Suerlandt. De fleste Enkelheder ved dette Indfald ere tagne af Domprotokollen for 1634—51 [B.5] af en Sag anlagt af nogle Mænd i Barde mod Slotsskriven paa Riberhus, angaende "26 Øren och Studen", som Tolderen i Ribe havde konfiskeret, og som de vilde bevise, at have drevet frem og tilbage over Grænsen for at sikre dem for Fjenderne og ikke for at smugle dem ud. Alle anførte Datoer ere bekræftede ved Tingvidner, for at bevise, at Studenes Vorstrivelse bestandig var afhængig af Fjenders Nørrelse. Tolderen nægter ingenlunde Vidernes Rigtighed, hvad Fjenders Nørrelse paa ethvert af de angivne Steder angaaer, men paa staar, at Studene 8 Dage før Fjenders Ankomst vare drevne over Aaen, og at det var den, der forursagede, at de blevne tilba-

Saaledes brød i de sidste Dage af Avgust et Korps over Kolding ind paa Øst siden af Landet. Den 1ste September herjede den os alt bekjendte Schlebusch i Nør-Vangs Herred¹⁾), men paa engang trak han sig Vester paa. Ved Nygtet om Hjendernes Ætermelse flygtede alle Folkene fra Nørholm, da der fortaltes, at den der saa frygte Alex. v. Rothwein skulde være ved dette Korps²⁾.

Omtrent paa samme Tid trængte et Korps ind paa Vest siden. Den 2den September kom nemlig Oberst-Løjtnant Geb. v. Rothenburg med sit Regiment til Ribe. Her udbredte hans pludselige Ankomst den største Skrak og Forvirring. Mange ere atter flygtede, blandt disse Slotsriveren Jørgen Pedersen³⁾). I Begyndelsen af September holdtes den Gang et Marked⁴⁾ i Ribe, som varede flere Dage og var af stor Betydning. Der var ogsaa allerede kom-

ge igjen. Byfogdens Dom var gunstig for Tolderen. Raadsstu Retten^s Dom findes ikke indført i Protokollen.

- 1) I sonderlighed Elebus Porthi som drog med di østre Veje Nøffuet oph fra mange godt Folk plundret Heste och Øren.
- 2) samtidt [i Sept. Maaned] komb den onde tidende, at Gruenschens Magt gik aff Landt Holsten och herind och en Porthi straffuit och plundret allevegne heromkring i Landet øster for os, och bleff os medt det samme forvont, att Ob. Lvt. A. v. R. vilde gieste Nørholm.
- 3) derfor bedder det i et Indlæg i Toldsagen: Och ingen erlig Mand er forhsden i sig Fare at saluire sit Liff og Godz och mienet jeg vel, Jørgen Pedersen och haffuer haft Frosjt i di Tider, eptersom Bonderne daa megtigen bleff tributierit for schatt och wilde haffue hjelp hos hannem: men hannd vor aff Veien, eptersom hand tilforne haffude forsaret Krigens Bitterbeder, billigen schulde det bedre vere beslucht end wdt sig Prosesse aff onde Mennisker deris tilschynelse gifue Marslag, at fatige Folk schulle komme i Øffuer-Øffuerrigbedig Wgunst o.s.v.
- 4) det holdes endnu, men lidt længere hen i Maaneden og er ikke besydeligt.

met adskillige Handlende Nord fra til Markedet, men de flygtede hurtigt. Hverken Købere eller Sælgere vovede at komme til Byen, hvor man vel ogsaa var mere betenktaa paa at sjule Varene end at stille dem til Skue, hvorfor aldeles intet Marked holdtes i Byen det Efteraar¹). Det er formodentlig først nu, at han har udskrevet den ovenomtalte Brandskat.

At han har paalagt Byen en Skat, er udenfor al Twivl, da jeg seer Papir til Brandschat-Zedeler anført i Regnskabet, og finder, at han har sat Omegnen rundt om i "Contribucion". Saaledes assendte han strax efter sin Ankomst 4 Kompagnier til Varde, som kom der d. 4de Sept. og indkvarteredes der strax. I sin Skrivelse til Worm. og Raad i Varde d. 11te September fordrede han "en wiktig stoch (?) Meel och Öl, item Penge, truedt medt Execution". Videre skrev han den 12te om "Speciery, Victuarij, &c., som usorsamt, illich schulle hanned ydiss, som wi maate nolens volens parere eptet adtschillige Quitanders Liudelse till store Summe Penge." Nytttere sendtes ogsaa omkring paa Landet for at indkraeve Skat²). Men uagtet denne blev erlagt, for at Landet skulde blive "quit och fri for Brand och Plönderi," slap det dog

1) Ribe-Marchinde, som ellers schulle holdes i stor Menge slet bleff till Intet och ingen Samkomst fandt Sted. Og et andet Sted: deng Tidt Ribe Marchinde iclulde werit holdit och nogelle Folch fra Norden wor didkommen o.s.v. saa Marchindet bleff spilde och ihe holden. Ligel. et andet Sted: Ribe Marchind ved vor Hrue Dag før Michelsdag (Marie Hødselsdag 8 Sept.) som ellers pleier at holdis i stor Mangfoldighed formedelst Fiendernes Indfald bleff til Intet och Folchene adspredes.

2) Ved Sneumbro [paa Vejen mellem Varde og Ribe 3 Mile Norden for dette] talte de medt en af de suensche Ryttere, som var opschicket fra Ribe før at kressue schaten.

ingenlunde for det sidste; "Foruden sigrigh Bekostning" klage de dersor, "bleff mange Erligh Adeles Goedz och fra Borger och Bonder fra plönderet, Heste, Hoper Øyen Rør, for nogle Tusinde Daler her i Landet, saa Guenschens Folch var aldrig grummer end i samme Indfald och Beskatning i September Manet at Røffue, som medt Stochnessne beuises, hvilket war i Sandhed Aarsag til den Driffuen paa di Steder, at di miente at holde dem op imellom begge fiendernes Partier, som gich den Øster och Vester Bei fremb och tilbage i Landet".

I Særdeleshed tog Schlebusch's Parti slemt af sted. Det drog, som vi ovenfor have set, Øster fra tvers igjennem Landet lige ind til Krogsgaard og Ejerreborg Sogn, hvor det især huserede, og hvorfra det muligt er blevet udskibet¹⁾, da Slange udtrykkelsen siger, at nogle af de Evenske Tropper soveres bleve ført til Tyskland. "Da Slebusz och sammeß Parthi", siger et Lingsvidne, fort for Skads-Herreds Ling, "drogh her igjennem Herredet och vd igjen ved Nibermarchindstid 1645, roffuit och bortplöndret de aldt hvad de offuerkom, baade Heste, Øyen, Rør, Koren, Hitalle, Kleder, Sengefleder²⁾ medt andet Goedschab, saa adt der som de icke paa andre Steder, hvor der icke war saa suor Fare forhaanden, med deres Heste, Kreter og Guodz haffde søgt Vdflugt,

1) Der er i Sognet et Udstibningssted, Koborgbusz.

2) At Fienden bortsarte unge Mennesker finder ieg et Eksempel paa i Tingbogen 1646, hvor to Mand fra Sindbierg [ienh. Mil Nord for Weile] siges at have opholdt sig her i Øyen nogle Dag i 1644, hvilke derpaa drog mod Syd for at opiose deres Broder, som Fienderne havde bortsatt; et andet Eksempel forekommer i den 2den svenske Krig.

haffde der Intet bleffuen beholden for deris Offeruold och Pländeri. Af forne Slebus hannis Parchi bleff plyndret i en Dag aff Ljerreborg Sogn og Krogs gaard mere end 30 Hesse och Hopper¹⁾."

I dette Tingsvidne, som flere Steder i anførte Toldsag, siges at Hjenderne drog af Landet 10 Dages Lid for Michelsdag²⁾). I Nibe synes de at være blevet noget længere. Den 18de September kom Oberst Würzburgs Frue med Folk, Hesse og Vogne hertil, visnok for at udflybes herfra³⁾). Hvor lange hun har været her, ved jeg ikke, men hendes Vert anslog Omkostningerne, som hendes Ophold havde voldt ham til 64 Slette Daler. Hun maa have taget vel til sig, den gode Frue. Det er Skade, at vi ikke have hans Regning over de enkelte Poste. — Ogsaa Oberst Rothenburg er formodentlig draged hersra til Skibs med sine fleste Tropper, i det mindste med Godfolket, Bagage, Heldtsykker og røvet Gods. Nyteriet er dog nok taget til Lands. Dette tog Afsked med at llaae Ruderne ind i Provste-Residenten Snogidal⁴⁾), hvis Beboer endnu var den samme Søren Anderssen Vedel, hvem de Kejserlige i 1629 havde bragt en lignende Afskedshilsen. Men, ligesom den Gang,

1) Et Tingsvidne i en anden Sag finder jeg, at to Bonder i Aastrup Sogn var kostet en Stund af en tredie for at give deres Nyter "vedt Mann Klein Johann til Afschied, der han drogh bort"

2) ald den Stund wi var under den Guensche Tyranni och Contribucion, som vor fra Begyndelsen 1644 och til 10 Dags Lidt før S. Michelsdag 1645.

3) "polet-Bedelen" lyder: Øffuerste Wordsborrigs Frue høes Anders Jacobsen, C. O. och P. S. afholder hende medt A. J.

4) d. 1ode Okt. betalt Nijs Glarmester for Winduwer att ferdige som di Svendische Ryttere vdslo, der di drog bort i M. Goffrensens Stue och allewegne i huset zenh. Mit.

have vel de private Huse delt samme Skæbne, og andre Uordener og Voldsgjerninger været forbundne dermed¹⁾). Slange siger, at den zote Sept. var den sidste svenske Soldat ude over den holstenske Grændse, og ved den Tid, eller nogle Dage før, er det vel ogsaa, at Ribe er blevet befriet.

Da Hjenderne ikke under denne Krig, idet ringe-
ste siden Torstensons Vortgang, vare i noget betyde-
ligt Antal her i Landet²⁾, funde de ikke besatte hele
Landet paa engang, men droge, som Omstændigheder-
ne, Krigslykken og især Udsigt til rigt Bytte dreve
dem, fra den ene Kant af Landet til den anden. Det-
te giver denne Krig noget Ejendommeligt. Vi funne
ikke nægte disse vilde Krigere, sjøndt Hjender og No-
vere, en vis Beundring for den trodsige Rækhed og
mageløse Sikkerhed, hvormed de i smaa Hobe bevæge
sig frem og tilbage, som oftest i Paashyn af en over-
legen fjendtlig Hær, og altid omringet af et talrigt
Folk, som de ved nye Udsuelser og Mishandlinger si-
gesom føge at opirre til Modværn. De lide stundom,
i Forhold til deres Antal, ikke ubetydelige Nederlag;
thi Bevissheden om deres Kraft og Hjendens Svaghed
gør dem trygge. Men snart rejse de sig; og viser
et nyt rigt Bytte sig, saa afholder ingen Hindring
dem fra det. Man tænke sig Wrangel efter Ribes
Indtagelse, og kort efter i Ditmarsken. Men ned-
staaende for Nasjonalfolelsen er det, at betragte, hvor

1) Program 1834 Pag. 40—41.

2) Wrangel havde ved sit Indfald 2500 Mand, og vist aldrig over 4—
5000, om nogen Tid saamange.

liden Modstand de fands baade hos Hær og Folk¹⁾). Kun i nogle dunkle Sagn omkring i Landet turde endnu findes Spor til Modstand hos dette. I Andsager Sogngaard saaledes et Sagn, at Bønderne havde drevet deres Kvæg af Bejen ud paa de store Heder mod Øst, hvor det opdagedes af et svenst Parti. Men Bønderne forsvarede deres Kvæg saavel, at Svenskerne maatte bide i Græsset. Sagnet lader Striden paa homerisk Viis afgjøres ved en Tvekamp, vundet af den sterkeste blandt Bønderne²⁾, som indhentede og føldede Svenskernes Unfører, der var ilet afsted for at hente Hjælp.

Tingbogen viser, at Bønderne, naar Faren var for Haanden, bestandig drev deres Heste og Kvæg hen til Egne, som da vare fri, og at de uforhindret hele Kriegen igjennem kunde føre dem frem og tilbage over Toldstederne. "Saalenge Fienderne uar Landet megtige, da dref di Sønder-Juyder och sørte Queg og Goeds her ind i Landet, naar Faren var først hoeft dem, och naar Faren var først i Nør-Jutland, drefus es der meget Sligt Sønder Paa icke alleneste offuer dij wadsteder, menn igjennem Ko. May. Toldsteder Ubehindret och vangiffuen, och vtoldet fremb och tilbage, bleff mangens Queg och schicket ind i Nibe³⁾ och der foruaret, som jegh medt Nine haffuer siet". Et Bidne fra Skads-Herred figer "Saalenge som Guensten haffde Landet vnder Contribucion til di

2) vi maa dog undtage Øbst. Valter og hans Besætning og Borgerstabet i Rendsborg, samt de holsteniske "freve Knechte".

3) Man sagde mig i Sognet, at en Letling af bemeldte Bonde-Heres endnu levede der, og at et, ieg husker ikke hvilket, Esierbminde opbevaredes i Familien.

1) Det er en Wardenjer, som taler.

Quiteret Jütland 10 Dage vor Michels-Dag 1645, daa flygter och förde Bonder och Borger i Sönder-Jütland och her aff Landet deris Guodz och Queg fremb och tilbage, eftersom Faren vor Fienden var mest och nest. Bonderne i Gramherret, Frogs Herret, Kalslunde Herridt och andre Orter forte deris Heste och Feemon her ind i Herredet, naar Fare var vor Haanden for Fiendens Dørgtog och Blonderj, och naar Fienden drog der af den egen och her ind, flychtete di alluen ind i de Orter igjen, saa adt det war enhuer usormeent af uores rette Øffrighed i Jutland och Fyrstendømmet at Nippe, driffue och före deris Heste och Øxen och huis de uilde haffue saluiret, hvor de vidste dem sicer at være."

Om den Ødelæggelse, sovi maatte være en følge af saa mange Besættelser, Gjennemmarscher (Dørgtog) og to Belejringer, vidner blanté andre Dancwerth med de Ord: at Byen i denne Krig var kommet saaledes tilbage, at den ikke let funde forvinde den Skade, den har lidt. Ogsaa vidne Tingbøgerne om, at Evenkens Trudsel om at nedrive Huse, hvoraf ikke kontribueredes, jevnlig er sat i Værk. Navnlig i Tingbogen for 1646 har jeg truffet paa 11 forskjellige Steder, hvor Huse omtales, der ere ødelagte i Krigen¹⁾). Under tiden flage Naboerne, fordi Nudera af disse Huse faldt ned og gjorde Skade paa deres. Møllen uden Nørreport blev saaledes ødelagt, at Værket efter en

1) Eksempler: Nijs Bahlunds huses utschelige Ruin och Ødelæggelse; et hus beliggendis i Bispgardt Gade staar øde et ruinerit af Guenschens Goldz. N.N. uor paa Nasteden, huor N. forwüst och ruineride Hus stoed, och der samme Steds worderet huis Timmer och Stien, som findes paa Steden efter den forbgangne Feides Tid. o.s.v.

Eynsforretning ikke kunne iftandsættes under 2000 Daler, og Skaden paa Bygningerne anslæs til andre 2000 Daler. Stalden var ganske nedbrudt, Plankeværket deromkring borttaget og opbrændt af Bagten, som holdtes i Stuehuset. Der var alt Panelværk, Dørre, vinduer, Loftet, Vinduesarme o. s. v. nedbrækkede. En Del af Huset var siden efter nedblæst, og for Nejsten frygtedes det Samme, fort Huset var aldeles ubebøligt, og Mølleværket stod stille¹⁾. De, der havde afholdt Indkvartering o. s. v. af lejede Huse, nægte de ogsaa at betale Huslejen for Krigens Tid, og sik, som det synes, Medhold af Øvrigheden²⁾.

Baade for at paase, at Hjenden rommede Landet til den bestemte Tid og under saa faa Uordener som muligt, men vel især for at bilægge de mellem Beboerne efter Krigen opstaaede Twistigheder, sendtes som kongelige Kommissarier Erik Juul og Mogens Gjøe herover til Jylland. At de, især førstnævnte af og til have været her i Byen, ses af de ikke faa Bognægter³⁾, der er gjort med dem. Stadigst har de opholdt sig i Viborg, som de Neiser, der er gjort til dem, vise.

Bed Bilægningen af Twistigheder om Tilbage:

1) Eynsforretningen in extenso se Bil. 4.

2) Til Forvirringen og Udelæggelsen kan man ogsaa slutte sig noget af de flere Dokumenter, der nævnes bortkomne eller fordervede, f. Ek. "da samme Tingliuñningsbref nu i denne forledne Feides Tider er bleffuet ruinerit och forder uit." Om et andet hedder det: "Efterdi same Bref bøffuer nu vdi denne forledne feides tid werit offuer en Side och nidergraßuen i Jordens, hvoraff den er noget mulafig och Niden."

3) d. 8 Octobris betalt [3 Mænd] for 3 Wagen ægter medt Velb. Erik Juul och hans Folch til Hundsbæk, en nu udsynket Herregård i Læborg Sogn, Molt Herred.

levering af det andre frarænede Gods, der var købt af Svensken, synes den Grundfætnug at være fulgt, at den nærværende Besidder skulde tilbagegive det Købte, mod at den oprindelige Ejer erstattede ham den Sum, han enten ved Ed eller ved Vidner beviser at have givet for det, hvad enten det var købt af Hjenden eller af "Kongens Folch"¹⁾). Undertiden finder jeg dog, at Tilbageleveringen er befaler, uden at nogen Erstatning er omtalt²⁾). Strax efter Freden udkom en Rgl. Forordning (mesive), at alle Sager, som angik Forurettelser o. s. v. skete i Krigens Tid, skulde inden et Aars Frist gjøres anhængige for Landstinget eller Eller Bisperne³⁾), og maatte ikke foretages efter den Tid. Dette vilde nogle udstrække til alle nok saa bevislige og lovlige Fordringer, naar de kun havde Oprindelse fra Krigen; andre derimod vilde blot have den anvendt paa saadan Twistighed, "som kan være Nouen, Plondren och stolen Rosser."

Da Jylland i denne Krig havde mistet en saa

-
- 1) En Borger der i Vren havde mistet en Hoppe af en af Kongens Folk, da Slotet sidste Gang blev indtaget; denne kiendte en Bonde sig ved. Men Borgerm. Morten Lassen forlignede dem i sit Hus saaledes, at Bonden skulde have sin Hoppe mod at betale Borgeren de 3 Rd., han havde givet for den.
 - 2) en Bonde fik en rovet Hoppe igien efter "Candzelerens Befalling...". "Comisxarier og Borg. M. v. hafde giffuet S. S. forloft at tage en Gelling fra S. N., efterdi Fienderne hafde taget dend fra hannem, som Manden icke sielf schall benegte, och vor Kongens Godsuuen mede, da han soeg samme xest fra hannem".
 - 3) hvis Sager, som i denne forledne feigdes Tid sched er och tildragten, schulle under Aar og Dag ordelis.
 - 4) saaledes er det den eneste Grund, en Mand ansærer for at blive fri at deeltage i Omkostningerne ved Fru Würzburgs Indkvart. Han blev du ogsaa daamt til at betale efter sin quota [eller, som de som oftest stave, quato].

stor Mængde Heste og Kvæg, og den almindelige Nød tvang Indbyggerne, for at op holde Livet, at sælge det Lidet, de havde bjerget for Fjenderne, troede Ne gjeringen at maatte befrygte Heste- og Kvæg-Stam mens aldeles Ødeleggelse. For at forebygge dette, lod Kongen under 20 August 1645 udgaa et almindeligt Forbud mod Udforselen fra Danmark af Heste, Hopper, Græs, Øyen, maaire Svin og Faar. Men da det snart viste sig, som ved slige Forbud altid er til fældet, at Udforselen vedblev, og at kun Smugleriet tiltog, saa hervedes dette Forbud Året efter først for Øerne og dernæst for Jylland¹).

Meget af det heri Byen til Fjenden leverede blev først betalt Årene efter Krigens, saaledes i 1646 det før anførte, som Mortaigne sik. Neginstabsføreren Anders Svane, som i 1646 blev Borgermester efter Peder Skriver²), beholdt 100 Rdl. tilgode for leveret Løammer; Peder Skriver betaltes 30 Daler for to Rejser, han gjorde, den ene til Kommissærerne i Viborg, den anden til Kongen i Flensborg. Borgemester Morten Lassen sik i samme Åar betalt 126 Daler, "udgiffuit i Fjendens Tid," men hvorom det udførlige Neginstab ikke findes, ligeledes sik han for en Rejse til Kbh. og nogle, ej heller anførte, Emaa.ildgifter 246 Daler. Lauge Andersen, Sognepresten til Katrine Kirke, betaltes 150 Rdl., som han havde laant Byen i Svenssens Tid. Capellanen til Frue Kirke M. David

¹⁾ se Egl. Forord. herom Tillæg V.

²⁾ denne døde i Året i foranmede Omstændigheder, saa at hans Kone og Børn gik fra Aar og Gield, og hans "Jemon och Kreter" blev solgt til Fordel for hans Kreditore.

³⁾ videre, 2 Eld. for 9 Bøger Papir, som til forskellige Tider er blevet til Raadhus til "Bolet och Brandschat Sedeler."

Goss sit betalt 75 D. paa sin Lon for 1644'45. tildeles ved Afdrag for Brandstaf-Penge, han havde sagt god for. For Diesten 125 Sl. D. maatte han nøjes med B. og R. "breffue paa". Til forrige B. Hans Friis skyldtes enduu 100 Rd. paa hans egne og 50 paa "Gildens" Begne. Desuden havde Regnskabssøren oppebaaret "Pøß-Penge"¹⁾) af begge Kirker for 1644, 252 Slet. Dal; for 1645, 152 Sl. D.; og for 1646, 200 Sl. D. Deraf er blevet udbetalt til Fattigforstanderen og uddelt til de Fattige resp. for de 3 Aar, 126, 50, og 88 Daler. Resten 340 D. "tilkommer Byen at betale de Fattige."

Aldrig saasnart var Hjenden borte, førend danske Tropper, "Høvmand Otto Schades" Kompagni besatte Byen. Den i 1643 opførte "Kortegal" maa alt have udspilt sin Rolle, da jeg seer, at Slagterboden paa Torvet, "Byens Skrang" atter er indrettet til Bagthus. — Hermed vil jeg ende mine Beretninger over Nibes Skæbne i den saakaldte første Svenske Krig.

¹⁾ Løn-Penge vilde vi sige. De anvendtes altsaa til de Fattiges Forførelse. Det til var ogsaa bestemt 50 D. som Renter af 1000 D. Mogens Grave har legeret Byen, dog nok til Hus-Armes Understøttelse. For øvrigt faldt Fattigvæsenet aldeles ikke Byen til last. Kun finder jeg, at der i denne, ligesom i den i Programmet for 34 behandles de Periode, af Byens Røsse er betalt Småsummer (fra 2 Rd. til 248.) til Skibbrudne, Brandlidte og i Sæerdeleshed til Folk, især Geistlige, som Krigen har fordrevet fra Tyskland. I 1647 er der ikke udbetalt saa slige Summer, især til Fordrevne fra Schlesien.

B I L A G.

I.

(Af Riberbyes Tingbog for 1643).

For Tingsdomb Stoed Jörgen Pedersen Slods-schriffuer paa Riberhusz paa Hans Kong Mayts wegne och haffde ladet steffne i Retten weluise Borgemester och Raad wdj Ribe for nogle resterende Skatter den 16 7bris^x) sist forleden, Och med for^{ne} J. P. och hans fuldmächtig Lauritz Issuersen Struchs beuilling er sa-gen med dennem opsat til i Dag, okh nu i dag i Ret-te mötte forschreffne I. P. och Indlagde hanns Be-schyldning och Skrifftlig Jndleg till B. och R. liuden-dis Ord for Ord som Effterfölger. Efftersom Jeg wn-derschreffne effter Befalning haffuer ladet hid wdi Ret-te kalde for Domb erlige och welforstandige B. och R. wdj Ribe for nogle Resterende Hans Kong Mayts paabudenne Penge-Skatter aff for^{ne} Bye, nemlig deris aarlige Byeschatter fra Martiny 1629 och till 33, saa och til Martiny, 1638, 39, 40, 41, 42. Siuff Penge Skatter til Hans Bodtzmends Wabning, forfalden til St. Hans Dag 1637-43. Desligeste 4 Wnions Skatter til Krigsfolket, den förste till Fastelaffuen och St. Hans

Dag 1642, den anden til Mortensdag dernest effter, den 3die til St. Hans Dag 1643, den fjerde till St. Martini samme Aar. Settis derfor wdj Rette och er Dom Begjerindis, om bemeldte B. och R. icke bör beneffnde Schatter straxens att betalle och forschaffue Hr. Rentmesters Cuitandzei eller adt lide Diele och derforwden adt stande till Rette, som höjbemelte Hans Kong Naadigste Villie och Besalling iche haffuer effterkommet. Begierer denne min Beretning maa leses, paaschriuffis och indförris huis for Retten afsiges. Datum Ribe Husz o. s. v. J. P. Huilcken Beretning för Retten bleff lest och paaschreffuen. Herhoes bleff i Rette lagt Kong. Majestets mesiue till Lehnsmanden, liudendis ord fra Ord som effterfölger. Christian den Fjerde med Guds Naade o.s.v. Vor synderlig Gunst tilforn, wider adt wi naadigst haffuer bewilget B. och R. wdj wor Kiöbstede Ribe paa mienige Borgerschab der samme Steds dieris Wegne Att maa haffue Respitt Indtil Philippi Jacobi Dag förstkommendis medt dieris Resterende aarlige Byschatter och Penge for Bodtzmends Vdschriftning wdj voris Renterj att clare-re, dogh at de endelig till den Dag dermed klart gjöre, saafrembt de derfor icke wil Stande til Rette, och det sjelff att vdgiffue, dermed scheer wor wilge. Befalendes eder Gud, schreffuit paa wort slott Hadersleffhus den 24 Nouembris Anno 1643. Christian. som i lige Maade for Tingsdomb bleff lest och paaschreffuen.

II.

Register paa huor meget at Suenschens Folch haffuer kostet mig Hans Svendzen paa adschillige Tider imidlertid di wor her i Byen. Item vdtagde jeg den

förste Brandschat $7\frac{1}{2}$ Rdl., noch vdlagde jegh i den anden Brandschatt 4 Rdl. Noch sich wi i Quartier **4** Folch, som wj holdt med Öl och Mad och andet me-
re wdj **30** Wgger, och naar wi gaff dem icke Kost,
saa maatte wi giffue dem huer en Rigsdaler huer Wg-
ge, och wor Duclasses Folch och Koste os imedlertid
120 Rixd. som vared indtil welbyrdig Christian Rand-
zou kom hertil Byen med hans Foleh. Item den Tid
Martagni kom hertil Slottet sich wi en Dragon med
sin Hest i Qnartier, som jeg holdt i **6** Vgger gaffue
haunem huer Vgge $7\frac{1}{2}$ Mk. er **11** Daler **1** Mk. Item
der ephter kom Hertugh Friderichs Folch och da sich wi
8 Ryttere i Quarteer, som wi holdt ald den Stund, dj
wor her i Byen, som koste os **16** Rdl., Item den Tidt
Wrangell drogh her igjennem Byen, da vdlagde wi till
hans Folch i Rede-Penge **9** Mk. Summa paa huisz
wi have vdlagt, som forschreffuen staar, wngefehr **239**
Slette Dal **2** Mk. och for samme forschreffne Penge,
som wi haffue vdgiffuen, haffuer wi fatige Folch vdsat
woris Senge Kleder, Liff-Kleder, Kielle och Kobber
och andet woris Husgeraede, som wi fatige Folch haff-
de och der till medt londt og borget af mange godt
Folch, huilchet wi vil haffue for Gud och wor Öffrig-
hed at beklage.

Jacob Clausen Weffuers Optegnelse och Opschrefft
lydendes som ephterfölger. Först vdlagde jegh till
suenschens Folch till den förste Brandschatt **11** Rixd.
och en Ort, noch sich wi aff Ducklassis Folck Ind-
quartierung **5** Soldater, med deris Quinder och Börn,
som wi holdt medt Öl och Mad i **6** Vgger, som koste
osz **6** Rixd. i huer Vgge in Summa **36** Rd., dogh
Ducklasz selff forbarmet sig offuer osz, och toeg tho

Soldater vd fra osz, fordi han saa wi kunde iche formaa at holde saa mange. Noch holdt wi 3 Soldater med Quinder och Börn, i 24 Vgger og gaff dem huer Vgge 1 Rixd. belöber sig i en Summa 72 Rdl. Noch sich wi schaade af Hertug Fredrichs Folck for 14 Rixd.; derpaa den samme Beklagelse, som i ovenanförte Fortegnelse og slutter endelig: och iche wi kunde bruge woris Arbeide och haandtwerck, som osz burde for deres Offuerfald och Modtuillighedt. Summe er 133 Rd. 1 Ordt. Noch haffuer jegh förbygt i samme Hus 100 Slette Daler. (Raadstu Dombog for 1645).

III.

Udtog af Sagen mellem Iver Wind, Ejer af Nörholm. og L. Baggesen.

Iver Wind, Rigens Raad o.s.v. anklager sidst i 45 og først i 46 L. B. for Ribe Gæsteting for en Deel Öxen "hand vdi denne forledne suensche Feidestid sig haffuer tilwendt nemlig 55, sauel som med Anledning wed sin egen Haand haffuer sögt hoesz Landsens Fjender bemeldte goede Mands Kiör, Faar och Fisch oc hoesz den Öffuerste Lyttenandt, der loe paa Nörholmb haffuer gjort wretmessigt Wndersleb, daa i sin Tanche sig til Profit, och bemelte goede Mand til schaade wdi forne Öxen-Kjöb. han erlanget hans Zedel, at han gaffue for Paarret 12 Rixd. indogh hand gaffue ikke vden 10, som medt Tingsvinder er att beuise." Denne Klage stötter han paa Tingsvidner af Folk fra Gaarden og Omegnen, som enten selv have drevet eller set Studene drives til Ribe og modtages af L. B.; af andre, som have hört Ob. Löit. Rothwein sige, at han

har solgt dem til ham. "Anno 1644 noget för Gregors Dagh,¹⁾ daa var N.N. på Nörholmb och daa saa, Att Ob. Löytenaadt komb. hjemb fra Ribe, och gich ind i Stegerset, och der hörte hand, at forne Ob. L. sagde til Kochen: Nu haffuer L. B. i Ribe kiöbt disse Öxen, her er paa Gaarden o.s.v. "N.N, satte forne Öxen paa L. Bs. Stolld, och saa gich de ind i L. Bs Hus, och hans Qninde gaff dem Öl och Mad, och L. B. fisch en Kapral, som wor med dem, 2 Mk. adt andtuorde dem til Drichepenge" o.s.v. "N. (Ladefoged paa Nörholm) wor med Ob. L. i Ribe i L. B. Husz och da kiöbte L. B. af Ob. L. welbemeldtr Iffuer Winds Stude, som stoed paa Nörholmbs Stolld, efftersom hand dennem tilforne haffde besiet, huer Par for '10 Daler, doch hand erlanget Ouuerst-Leytnants Hannsz Beuis, att han gaffue 12 Rd. for Parren, och samtidt loffuit O. L. hannem effter hans Begiering nogle Faar, och nogen Karper oc Carudser" o.s.v.

"Nogen Tidt ephter det samme Aar daa komb L. Bs Tjener til Nörholmb medt L. Bs. en nye Fischer Wad och begjerde af O. L.; adt han maatte fische medt den i Welb. Iffuer Winds Graffue och Damme effter Karper og Karudser, saa fisch hand nogen Folch medt sig och drogh medt forne Wad i Graffuen om Borgegaarden och i Damme vden Porten och andre Steder, och fisch en gansche Hoben Carudser, som hand flytte i en Tönd och förde medt sich at Ribe". "N. N. wond, at 1644 i Foraaret för Paasche, daa bleff di tilsagt, att gjöre en Egte fra Nörholmb och til Ribe, o. s. v., daa andtuordit en suensche Ryter ved Naffn

1) 12te Marts.

Faltin en Fische Wad, som di Aag til Ribe och fuldis Rytteren medt dem. Och dend Tidt, de kom til Ribø for Vagten, bad samme Rytter dennem at holde, och stod hand aff sin Hest och gich neder i Byen, och komb strax tilbage igjen och en Dreng medt hannem, och Saa tog Rytteren fischer Waden aff Wogen och di gich ind igjen att Byen til haabe, och Siden komb samme Rytter til dennem igjen och bad dennem følge efter hannem i Byen, och fulde hannem til L. B. och daa der di komb for Dören, bad hand dennem holde, och bekomb di saa nogle Pistoller paa Vognen, og samme Tidt jaget N. och N. nogen Kiör och nogen Faar fra Nørholmb och til Ribe," o. s. v.

Fremdeles stöttedes Klagen paa en egenhændig Seddel fra L. B. til Ladefogden paa Nørholm, som blev fundet paa Gaarden blandt nogle Papirer, Ob. L. lod blive tilbage ved sin Afreise. Den lyder saaledes: "Att min gode Ven Niels Obling vilde haffue mig i tanche medt min Ogse, som jeg rester aff O. L., saa och di to Kiör, som han er mig plichtig, saa och dj 20 eller 30 Faar, som hand loffuit mig, saa och dj Carper och Karusser, och to gode Slagter Nöed. Det andet han haffuer loffuit mig vdj Secher. Jeg tjener min gode Ven igjen vor jeg kand, hermed Eder Gud befalet. L. B. mppra. Endelig frembragte Vinds Prokurator en edelig Erklæring fra nogle Varde-Köbmænd, at Studene i Holland det Aar kostede 41-46 Stück von Achten.

L. B. sögte vel at svække disse Tingsvidner ved at lade före andre imod dem; men da hine konfirmeredes af Landsdommeren i Viborg, grundede Byfogden derpaa sin Dom, afsagt 6te April 46, i hvilken han

han tilkjendte L. B. "att were i den Welbiur-
dige Mands Minde eller och derfor at stande til
Rette". Denne Dom blev konfimeret af B. og R., og
11te Mai 1645 ogsaa af Kongen og Rigsraadet, "der
formelder vdj sin Sentents och Slutning, Daa esster
Tiltale, Gjensuar och denne Sags Leylighed, och es-
terdj Byfogdens Dom tilfinder L. B. epter sidste Kgl.
Forordning, att staa Issuer Wind til Rette, saalenge
Windniszbiurdene og L. Bs egne vnderschreffne Zedel
wed Magt staar, och B. och R. saadant confirmeret,
och nu befindis aff Landsdommeren paa Vinderne att
were kiend, er derpaa for Retten afsagt, at Byfogdens
Domb, och derpaa fölgende Confirmats, saauidt den paa
de aff Landtz Dommeren confirmerede Widner er fun-
dirit, bör att blifue wed Macht."

Da disse Domme ikke synes at være videre blev-
ne tague til Fölge, kom et kgl. Brev af 7de Juli, hvori
det hedder: Wi Christ. 4 o.s.v. helsze Eder, som byg-
ge och boe i wort Kiöbsted Ribe Kierligen med Gud
och wor Naade, wide at for osz war schicket oss el-
schelig Issuer Wind, wor Mand og Befalingsmand till
Dallund Kloster, med en vor och wor Elschelige Dan-
marchis Riges Raads Domb paa wort Slot Kiöbing-
haffn d 11te Maj nerwerende Aar 1647, som til Be-
slutning formelder o.s.v. (som ovenfor) Huilchen Dom
kjendes iche endnu at were fuldtgjort, thi byde vi nu
hoesz dig Lauritz Baggesen, at du inden 6 Wgger ef-
ter dete vort breff tinglig er leest essterkommer och
fuldgjör forne vor Domb, saa frembt wi iche schal
giffue widre bressue och fölling ofuer dig i den Sagh,
som osz aff Retten bör. Dato Ottonie den 7de Juli

1647 Nostro ad caasls (?) sub siglo, teste Christophoro Urne, Justitiario nostro dilecto.

L. B. indstillede sig nu for Tingsdom "och tilböd vndanigste strax at fuldgjöre II. Kongl. Mayestets af Dannemarckis höiuise Raads Domb, och strax for Retten paa Thingschiffuen tholde 220 Rixd. udj Guld och Penge, och haffde til Stede 2 Kiöer, som han tilböd Christen Ibsen paa bemeldte Issuer Winds Regning. Hvilche Penge och Kiör Ch. Ibsen iche wilde annamme, och derhosz suarde Laur. Bag.: dersom nogen kunde eragte Kong. May. och Danmarchs Riges Raadts Domb kunde tilholde hannem videre at wdgiffue, war han offuerbödig, det fra sig ligestrax at coutentere och betale." I. W. Fuldmagt modtog ikke Tilbuddet, men formerede L. B. desuden en Regning paa 205 Dall. for Omkostninger ved Sagen. L. B. kom nu "under Rigens Forfölling." Derfor blev han fri ved K. M. vor "allernaadigste Herres Domb 17 Maj 48" i hvis Slutning det hedder: "Efterdj endnu omtuistes, huorledis forschr^{ne} Öxsen wdj Penge bör at Anslaaes, och osz elschelige Issuer Wind betallis, da indfindes derom for sin tilbörliche Dommere, som Ret er, och L. B. imidlertidt at were fri for widere Rigens Forfölling wdj denne Sag."

Der udnævnedes nu, overeensstemmende med den kgl. Forordnings Bydende, 4 uvillige Mænd, som skulde bestemme Erstatningssummen. De fandt, at der ikke burde tages Heusyn til den Pris, der var givet for Stude det Aar i Holland, da de vare solgte her i Byen at levere i Skibeue, og lagde den Pris til Grund for deres Regning, som L. B. beviste at have faaet, nem-

lig 23 Rixd. for Parret. Da de nu ej heller gjorde Indvendinger mod de af L. B. fremlagte Regninger paa Det, han havde leveret til Ob. Rothwein og paa Omkostningerne med Studene, saa blev den Summa, han skulde erstatte I. W., ikkun bestemt til 90 Sl. D. Hermed var L. B. naturligvis meget vel foruøjjet, "wanseet, adt dj 4 Mend haffuer Regnedit hannem vel ner." Men Raadstu-Retten (B. og R.) kunde ikke kjende de 4 Mænds Regning ved Magt at stande, men toge Hensyn til Baggesens för for Retten gjorde Tilbud og dömte ham derfor til at betale de tilbudne 220 Rixd. og 2 Köer, eller 20 Daler i Penge. Og herved synes Sagen at have havt sit Forblivende.

Da det muligt interesserer en og anden af mine Læsere at se, hvor höjt Rejseomkostninger og Retsgebyrer beregnedes for 200 Aar siden, vil jeg meddele nogle Punkter af I. Ws. Prokurators Regning paa Sagens Omkostninger:

"Reiste til Ribe effter Domb och fisch 4 Wgers Opsettelse, forteredt paa Rejsen hen, 1 Mk. 12 Sk. Laa vdj Ribe i femb Dage, förend hand kunde faa hansz bressue, giffuet for Öll och Mad, 9 Mk. Fortering paa Hjem-Reisen 1 Mk. Vognleje hen og hjemb, som er 16 Mile, $3\frac{1}{2}$ Daler¹⁾). Til Gieste-Penge 10 Sk. Byschrifueren for Dommen og Breff-Penge $3\frac{1}{2}$ Rdl. Gaff Byens Tjener, som steffnet L. B. til Dommens Confirmatz, 20 Sk. 17de May Reigste til Viborrig Landsting imod L. B. Steffning, forteridt paa Hen-

1) Procuratoren boede paa Strelef-Kiergaard. Strelov ligger 3 Mil norden for Varde. Maaske beregnedes Vejen ogsaa fra Nørholm, som vel er noget nærmere, men ansloges, for Vejen til Varde blev opmaalt, omrent til ovenanførte Længde.

Reysen $3\frac{1}{2}$ Mk., Vogu-Leye hen og hjem, som er 32 Mile 8 Sld. Vdlagt for Tingvinderne til hjembinget 2 Mk. Haffde Bud i Kjöbinghaffn esfter Kongl. May. Steffning offuer B. och R. wdj Ribe dieris Domb til Confirmation koste 4 D. Gaff for Steffning 5 Ort. Anno 1647 d. 21de April reigste hand fra Nörholm til Kiöbenhaffn Till Herre Dagen, war paa Reisen did 6 Dage, fortæreret 4 Sl. D. $3\frac{1}{2}$ Mk. Giffuet til Ferge-Lön offuer Middelfar Sund 20 Sk. Til Fergelön offuer Belt 1 Rixd. Gaff til Vogenleje fra Nörholm til Nyborrig som er 16 Mile 4 Daler. Fra Korsöer til Kiöbinghaffn, som er 14 Mile, huer Mil 20 Sk. er 4 Dal. 1 Ort. Laae i Kbhaffn forten Dage, förend hand kunde komme i Rette och siden bide esfter Dommen, fortærede 14 Daler. Giffæa for K. M. Dom $5\frac{1}{2}$ Rixd. o.s.v. lod hente 6 Vggers Paamindelse offuer L. B. Koste Buddet 4 Sld. Giffuet Kongens Schrifffuer derfor 4 Sld. tog Steffning i Kbhaffn hoes Rigens Candzeler, der L. B. toeg gjenpart, gaff for Steffning Penge 2 Daler o.s.v." Hele Reguingen belöber sig til 205 Sl. Daler; i den omtales tre Reiser til Viborg, foruden den auförte, og flere til Ribe. Siden angav han et Tillæg paa 24 Dal. af senere tilkomne Omkostninger, deriblandt "til Breff Penge paa en Domb paa 9 Ark Papir $1\frac{1}{2}$ Rd."

Endelig vil jeg meddele L. B. Regning paa det, han har leveret Ob. Löit. og paa Omkostningerne med Oxerne.

Anno 1644 dend 9de Martj wdj min Huusz wdj Ribe affkjöbte jeg Oberste Leutnant Alexander Rodtwein 55 Oxen for 300 Rixdaler wdj ware och Penge.

Herpa betalte ieg en Jöde¹⁾) for Oberste L. en Gulderingh for 70 Rixd. er i Sletpeg 105D.²⁾; bekomb O. L. 1 schou Penge³⁾ 10 D. 2 Mk. betalt Johan Puch Appotecher for Winediche 6 D. betalt haunem for Spedcerj epter hanns Zedel 5 D. bekom O. L. 10 Allen blaa Rye, 3 Mk. allen er 7 D. 2 Mk. 10 Allen röd Klede, Al. 5 Ort er 18 D. 3 Mk. 1½ Lod blaa Silche er 3 Mk. 2 Böger Papir 2 Mk. lante ieg O. L. til en schomager 2 Mk. 6 Al. Silke Bond 2 Mk. 12 sk. betalte ieg $\frac{1}{2}$ Pd. Tobach 3 Mk., for Tobaches Fiber 8 sk. 1½ Al. Sort Floyel for 3 D. 2 Al. Sort Kniplinger for 2 Mk.

d. 21 Marti wdag Niels Obeling til O. L. til Nilchen⁴⁾ og Kordemone han kiöbte 1 D. 2 sk. leueret jeg haunem til Frischuster 9 D. 1 Mk. 8 sk. leueret haunem til Buntmager 9 D. til Kudschen til en Paar Steffle 3 D. 8 sk. til en Wrterschrin 3 D. leueret Niels til en Guldering til Fruen 27 D. fieh hand to Dosin Montel-Knop for 1 Dlr.

D. 5te Aprilis betalte ieg Peder Olufsen en Oxehoffuit Wiin 42 D. den at lade paa Vognen 8 sk. betalt Jochum von Leiden 180 D. betalt O. L. rede Penge 12 D. 1 Mk. 12 sk. en Rebslaer 3 D. 8 sk. saaledes betaldt Oxenes förste Indkiöb 450 D.

Betalt Kiersten Peder Ladefougdes foring af 55 Öxsen fra den 8de Marti och til d. 8de Maj er 9 Vger for omb Vgen 3 Rd. er 273 D. 3 Mk. 12 Sk.⁵⁾,

1) formodentlig fra Holland.

2) i Tingbogen staar ved en Fejlskrivning eller Fejlregning 150 Sl.D.

3) Skuepenge.

4) Nelliker.

5) Her er auer en Fejlregning.

Effter hendis derpaa vdgiffuen Beuis. Betalt til de Suensche Told af 50 Öxsen af Oxen 5 Ort er 93 D. 3 Mk. betalt den liden Tolder 4 sk. dansche aff huer Oxse 3 D. 8 Sk. 1½ Karls Rögten i 6 Vgger om Vgen 6 Mk. er 13 D. 2 Mk. for Öxsenen at schibe 4 D. 3 Sk. betalt for 3 Lesz höe i schibene medt Vd-Aagen 9 D. Summarum paa Öxens förste Kjöb och derpaa anuend Omkostniug 948 D. 4 Sk.

Derimod solde jeg 3 Harlinger effter deris derpaa vdgiffne beuis Adt leffuere fridt vdj schibet 50 Öxsen, huer Par for 23 Rixd. er Slette Penge 863 Dal. saa bliffuer frit Fortjenest paa samme Öxsen 14 D. 1 Mk. 12 Sk. och 2 Öxsen som jeg selv affschjöd¹⁾) och loed Slagte, noch af samme Öxsen bleff en buorte, som ieg iche kan gjöre Rechenschab for, i mensz en af samme döde i Kjercheby, och en toeg den holstensche Armede i Kiercheby.

IV.

Af Tingbogen for 1646, Onsdagen 13de November.

Fornævnte Otte Mend vdgich med Willum Hansen aff Tanderup paa et Siun vdj den Mölle wden Nörporten, som han haffuer i brug, och som nu stander öde, komb igien inden Tinge, wond med opholden Finger: efftersom dennem bleff paauist, saa de först, att Karmen for same Mölle, att de fleste Bielcker och gandsche fjelerne paa Samme Karm er gansche borttagen. Item fiellerne och Pellene paa Siderne slet borte, desligeste flöttlerne och Sidefielene slett borte, saa Vandet haffuer fanget sit Omlöb och Vndergang Inden igien-

¹⁾ at skyde Oxer kaldes endnu at kassere dem som gode Köbmands Værer, og saadanne kaldes derfor Skud Oxer.

nem Vnder-Möllhuset, desligeste saa dj, at den Indre och Vdder-Molt-Quern, Item Möll-Axelen i forne hiull Ehr gandsche sönderlöben oeh sprengt, som er alt scheet i forleden Feides Tid, att same Mölle er bleffuen saameget Ruineret och forderffuit aff Finderne, och, som V. H. for dennem berettet haffuer, den ene Quern stander öde meistens 7 fierdings Aars Tid for en Mölle-Axel och anden Tömmmer schyld, som fattis. Saa forne Mölle stander nu gandsche öde, forme delst den fatige Mand aff hanns egenn Midel icke kand formaa att lade den reparere och ferdiggiöre, som den haffuer werit tilforne under 1000 Daler och deroffuer, om den ellis schulde rett wel forfærdiggjöres, och er att befrögte, dersom endnu icke i Tide och med det förste bliffuer hiołpet och giort noget wed samme Mölle, först wed Wandwerket, att Wandet vider giör Schade och wnderlöber Ilusit och siden Riber Byes Mure¹⁾) sauel andre gaan Folckis Huuse, som boer nest Möllen och giör stoer schade.

Dernest wond forne Otte Mend, att de saa i Willum Hansens Adelhusz uden Nörport, att hand fatti ge Mand derwdj haffde faaet en meget stoer schade paa samme Husz och Eigendomb, sauel paa hans Stold wden Nörportten, som Slet er nederbrött och Plancken, som wor der wed, slet er borttagen och opbrend nu i denne forledne Feydestid aff Finderne, som holt deris Wagthusz inden Porten i Samme hannsz Adelhusz och deraf breehit ald Jndbygning wdj Stuffuen, Dörnsen och Kammer, med Lofftschede, Döre,

1) det er Murværket ved Broen, som vedligeholdes paa Byens Bekostning. Her kan altsaa ikke tænkes paa Fæstningsmure om Byen.

Winder och Windes-Karmer, saa Huszene er gandsche ruinerit, ödde och forderffuit baade Inden och wden, och en Paart deraff for nogen kort Tid er nederblest, och er at befrygte, at en Deel af det, som igien staar, vil gaa den samme Gang, med mindre der bliffuer nogit wedgiort i Tiide, och icke hand kand Reparere same Huszes Forderffuse och Ruin, som Finderne gjorde hannem derpaa, att den kan bliffue, som den uor tilforne, förend Finderne bleff Landet megtig, med 2000 Slette Daler, som dennem kunde Siune. Som de affhjemlet for edt fuldt wodering.

V.

Christian den Fierde ved Guds Naade o. s. v.
Wor sönderlige Gunst tilforne. Och efterdi wore Kiære Undersaatter her wdj Riget paa Heste, Öxen, Hoper och Faar wdj denne Tid haffuer lidt stuor och merkelig Schade, och endnu större wor at formode, der som det enhuer bleff tilladt det indnu herefter aff wore Riger ubehindret at wlföre, da haffuer wi, med forne woris Elschelige Danmarchis Riges Raads Raad och Sambtöche Raadsamt befundet derpaa en General Forbud at gjöre, thi beder wi eder och naadigste ville, at I offuer alt wdj Eders Lehn lader haffue goed och fligtig Indseende med, som I det agter att forsuare, at Ingen Heste, Grex - (Græs) Öxen, wngt Quæg, mauffre Suin och Faar her aff Riget til fremmede Steder wföres, vort Slot Kiöbinghaffn d. 20de August 1645.

Christian d. 4de o. s. v. Efftersom wi naadigste formoder, at de som i vort Land Nör-Judtland heeste behöffuer, sig nu dermed schal haffue forsiunet, och

vi daglig aff wore Undersaatter her i Förstendömmen om Pas och Beuiling til at wdföre heeste offuerlöbis och besögis, der hoesz och erfarer heester wdj stor Mængde paa wloulig Steder wdj denne haarde Winter, der Aaerne offueralt ere tilfröszen, osz paa woris Toldret-tighed iche til ringe schaade at wdföres, da eragte wi Naadigste beest at were, att de alle dennem, som med rigtige Certificationer beuise sig wore Wndersater her i Förstendömmen, bör sett att were tilladet sig for-nöden heester wdj wore Lande Seland, Loland, Fyn och Falster at tilforhandle och wdföre, naar de först den sedwanlige Told til osz och Cronen derfor erlægge och betalle, och iche större Heester wdföres end woris forrige naadigste Forordning om formelder, naar och Wandet Imellom wore Lande Oben er, ere wi naadigste tilfreds, at de wdj lige Maader wdj wort Land Nör-Judtland sig Heeste maa tilforhandle och wdföre, naar wor och Cronens told, som der aff bör och pleier att giffues, er erlagt, Inden huilchen Tid de, som wdj forne wort Lande Nör-Judtland endnu heeste behöfuer, sig dennem der kan tilforhandle, dog er Wndersaatterne wdj wort Leen Hadersleffhuus wdj Neeste Herreder wid wore Kiöbsteder Ribe och Kolding baa-des naadigst beuilget, att de wdj forne Nör-Judtland Heeste nu strax maa tilforhandle och wdföre, wdj den Störelse, som tilladt er, naar den sedvanlige Told först deraf erlegges och betalles, dermed schier wor Wilge, befalendis eder Gud, schreffuit paa vort Slot Flensz-borrighusz den 6te Febr. 1646.

Christian d. 4de o. s. v. Gjöre alle vitterligt, att eftersom wi naadigste kommer wdj Forfaring stoer Wndersleff att schie met Heest och audet som föris

wdaf Riget ind wdj Hadersleffhuus Lehn offuer Ledsted och Wilslef Aaer och andre Wadsteder osz paa woris Told och Rettighed ey til ringe Schade, daa saadant i Tide at forekomme, wille wi alsworligen hermed haffue forbindet och besallit, at alle och enhuer, som heeste eller andet her af Riget ind i wort Förstendomb Holsten före och iche sig i wore Kiöbsteder Ribe eller Kolding angiffue, at de dermed offuer Gredsted- eller Follingbro och ingen andensteds Padsiere, hvor de sig for de tilforordnede Bromend angiffue och optegne schulle. Hvis nogen herimod at gjöre eller osz woris Rettighed at forsuge fordrister, haffuer ey allene forbrudt, hvis de haffuer medt at före, medens der forwden som wore Mandateres Offuertredere tilbörligen straffis. Huor epter alle och enhuer som wedkommer, sig haffuer at Rette och for schaade at tage ware, Kiöbenhaffn 14 May 1646.

VI.

Tillæg til Side 16.

I Domklrken findes paa den förste Pille til Höjre fra Alteret ud til Hoved-Gangen ophængt en Træ tavle, i Form af et rundt Skjold, hvorpaa er malet et Vaaaben, ovenover hvilket staaer S. M. og nedenunder 1644. Dette er et Minde over Oberst-Løjtnant Samuel Müller ved Infanteri-Regimentet Wittenberg. Han druknede anførte Aar, da han vilde rejse til Holland for at herve Folk¹⁾), da Skibet kantrede ikke langt fra Strandbredden, men Liget blev fundet og begravet her. Terp-ager fortæller, at der endnu til hans Tid hang to Fa-

¹⁾ milites (clasiarios) conducturus. Terp.

ner over Skjoldet¹), den ene sort, den anden med følgende Indskrift: Der Hoch-Edler, Gestrenger und Vester Hr. Samuel Müller ausz Geyr in Meissen gebohren, unter des Herren Gen. Maj. Wittenbergsch Regiment zu Fusz, wohlbestalter Odristen Lieutenant, welcher den 19 Julii Anno 1644 im 36 Jahr, ein Monat, 5 Tage seines Alters durch umbwerfeu des Schiffes in meer vertrunken. Der Seelen Gott gnädig sey. At han en Tid har opholdt sig her, kan sluttet af Terpager, som fortæller om hans Bibelfasthed og hvorledes han erhvervede denne. Ripæ Cim. Pag 328-30.

1) Jernkrogene, hvormed de have været befæstede, ses endnu.

De af Skolens Disciple, som iaar underkastede sig Dimissions-Examen, ere:

- 1, Carl Edvard Thorup, en Søn af Rector, Professor Thorup i Ribe,
- 2, Hans Christopher Didrich Victor Levezow, en Søn af Kammerjunker og Toldcasserer v. Levetszow i Ringkjøbing,
- 3, Carl Raæe, en Søn af den afdøde Sognepræst Raæe i Lintrup,
- 4, Julius Moses Cohn, en Søn af Kjøbmand Cohn i Ringkjøbing,
- 5, Christian Frederik Müller, en Søn af Sognepræsten Müller i Gram, og
- 6, Johan Peter Buch, en Søn af Kjøbmand Buch i Ribe.

Dimittenderne afgaae i den Orden, som Examens Udsald bestemmer.

Examen begynder d. 1te September og holdes i følgende Orden:

Mandagen	den 1 ^{te} Septbr.	alle Class. (med Undt. af Dimitt.)	Græsk.
Tirsdagen	— 13de	— Dimittenderne Form.	Historie og Geographie.
Onsdagen	— 14de	— Dimittenderne Form. Efterm.	Historie og Geographie. Tydsk og Fransk.
Torsdagen	— 15de	— Dimittenderne Form. Efterm.	Latin. Hebraisk.
Fredagen	— 16de	alle Classer	Dansk og Latin Sk. Stil.
Løverdagen	— 17de	— Dimittenderne og 4 Cl. Form.	Skriftlig Oversættelse fra Latin paa Dansk.
Mandagen	— 19de	Efterm. alle Cl.	Gymnastik.
Tirsdagen	— 20de	— Dimittenderne Form. Efterm.	Mathematik.
Onsdagen	— 21de	— Dimittenderne Form. Efterm. alle Cl.	Græsk.
Torsdagen	— 22de	alle Classer	Religion.
Fredagen	— 23de	Fransk.
Løverdagen	— 24de	Mathematik.
Mandagen	— 24de	Form. Hebraisk, Efterm.	Naturhistorie og Tydsk.
			Latin.
			Religion.
			Dansk.

Examinationstiden er Form. Kl. 8—12, Efterm. 2—6.

Den os anbefaede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavel som andre Skolens Belyndere, indbydes til at bære de mundtlige Prover med deres opmuntrende Marværelse.